



EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS  
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

## Vodič o členu 3 Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima

---

Pravo na slobodne izbore

Ažurirano 30. aprila 2017.

Izdavači ili organizacije koji žele prevesti i/ili reproducirati ovaj izvještaj, dijelom ili u cjelini, u obliku štampane ili elektronske publikacije, pozvani su da se obrate na adresu [publishing@echr.coe.int](mailto:publishing@echr.coe.int) kako bi dobili informacije o proceduri autorizacije.

Ako želite saznati koji su vodiči o sudskoj praksi trenutno u procesu prevođenja, molimo pogledajte [Pending translations](#).

Ovaj Vodič pripremio je Odjel za informacije i publikacije o sudskoj praksi, koji je u sklopu Direkcije *juriskonsulta*, te po Sud nije obavezujući. Tekst je finaliziran 31. maja 2016; može podlijegati uređivačkoj reviziji. Ova ažurirana verzija finalizirana je 30. aprila 2017.

Ovaj dokument dostupan je za preuzimanje na adresi <[www.echr.coe.int](http://www.echr.coe.int)> (Case-Law – Case-Law Analysis – Case-Law Guides).

Za najnovije informacije o publikacijama, pratite Sud na Twitteru <<https://twitter.com/echrpublication>>.

Za ovaj prijevod, koji se objavljuje u dogovoru s Vijećem Evrope i Evropskim sudom za ljudska prava, odgovoran je isključivo prevodilac.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2017.

## Sadržaj

<b>Napomena čitaocima .....</b>	<b>4</b>
<b>I. Opći principi .....</b>	<b>5</b>
A. Značenje i opseg.....	5
B. Principi tumačenja.....	6
<b>II. Aktivni aspekt: pravo na glasanje .....</b>	<b>7</b>
A. Gubitak građanskih prava .....	8
B. Specifičnost zatvorenika.....	8
C. Boravište, uslov za pristup pravu na glasanje .....	10
1. Pravo građana koji borave u inostranstvu da glasaju.....	10
2. Posebnost određenih teritorija .....	10
3. Organizacija izbora u inostranstvu za državljane koji nemaju boravište.....	11
<b>III. Pasivni aspekt: pravo na kandidaturu na izborima .....</b>	<b>12</b>
A. Nemogućnost kandidature i demokratski poredak .....	13
B. Značaj historijskoga konteksta .....	14
C. Organizacija izbora .....	14
1. Garancija ozbiljnosti kandidature: zahtjev za depozit.....	15
2. Izbjegavanje pretjerane fragmentacije političkog krajolika .....	15
D. Drugi legitimni ciljevi.....	17
E. Od izborne kampanje... ..	19
F. ...do izvršenja mandata.....	20
<b>IV. Izborni sporovi .....</b>	<b>22</b>
<b>Lista citiranih predmeta .....</b>	<b>24</b>

## Napomena čitaocima

Ovaj Vodič je dio serije vodiča o Konvenciji, koje Evropski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu: „Sud”, „Evropski sud” ili „Sud u Strazburu”) izdaje da bi pravnike obavijestio o temeljnim presudama koje je Sud u Strazburu donio. Konkretno, ovaj Vodič analizira i rezimira sudsku praksu po članu 3 Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (u daljnjem tekstu: „Konvencija” ili „Evropska konvencija”) do 31. 5. 2016. Čitaocima se nude ključni principi u ovom području, kao i relevantni precedenti.

Citirana sudska praksa odabrana je iz vodećih, ključnih i/ili novijih presuda i odluka.\*

Presude Suda služe ne samo kao odluke u predmetima koje Sud razmatra, već i da se generalno razjasne, čuvaju i razvijaju pravila uspostavljena Konvencijom, čime se daje doprinos u poštivanju obaveza koje su države preuzele kao visoke strane ugovornice (*Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18. 1. 1978, § 154, Serija A, br. 25). Zadatak sistema uspostavljenog Konvencijom je da, u općem interesu, određuje pitanja javne politike, čime se podižu standardi zaštite ljudskih prava, a jurisprudencija u polju ljudskih prava širi u zajednici država potpisnica Konvencije (*Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], 30078/06, § 89, ECHR 2012).

Ovaj Vodič se poziva na ključne riječi za svaki citirani član Konvencije i njenih dodatnih protokola. Pravna pitanja razmatrana u svakom predmetu rezimirana su u [Listi ključnih riječi](#), odabranih iz rječnika termina preuzetih (uglavnom) direktno iz teksta Konvencije i njenih protokola.

Baza podataka sudske prakse Suda ([HUDOC database](#)) omogućava pretraživanje po ključnim riječima. Pretraživanje po ključnim riječima omogućava pronalaženje grupa dokumenata sličnog pravnog sadržaja (obrazloženja i zaključci Suda u svakom predmetu rezimiraju se ključnim riječima). Ključne riječi za pojedinačne predmete mogu se pronaći klikom na tag Case Details u bazi podataka HUDOC. Detaljnije informacije o Bazi podataka sudske prakse (HUDOC) i ključnim riječima možete naći u korisničkom priručniku – [HUDOC user manual](#).

---

\* Citirana sudska praksa može biti na jednom ili oba službena jezika (engleski i francuski) Suda i Evropske komisije za ljudska prava. Osim ako drugačije nije navedeno, sve reference usmjeravaju na presudu u meritumu, nekog od vijeća Suda. Skraćenica „(odl.)” ukazuje na to da se radi o odluci Suda, a skraćenica „[VV]” da je predmet razmatran pred Velikim vijećem.

## I. Opći principi

### Član 3 Protokola br. 1 – Pravo na slobodne izbore

„Visoke strane ugovornice se obavezuju da u primjerenim vremenskim razmacima održavaju slobodne izbore s tajnim glasanjem, pod uslovima koji osiguravaju slobodno izražavanje mišljenja naroda pri izboru zakonodavnih tijela.”

### Ključne riječi u Hudocu

Pravo na slobodne izbore (P1-3) – Periodični izbori (P1-3) – Izbori tajnim glasanjem (P1-3) – Slobodno izražavanje mišljenja naroda (P1-3) – Izbor zakonodavnih tijela (P1-3) – Glasanje (P1-3) – Kandidatura (P1-3)

## A. Značenje i opseg

1. „U skladu s Preambulom Konvencije, temeljna ljudska prava i slobode najbolje se čuvaju 'djelotvornom političkom demokratijom'. Kao otjelotvorenje jednog karakterističnog demokratskog principa, član 3 Protokola br. 1 je, shodno tome, od vrhunskog značaja u sistemu Konvencije” (*Mathieu-Mohin and Clerfayt protiv Belgije*, § 47).

2. Član 3 Protokola br. 1 tiče se samo izbora zakonodavnih tijela. Sa druge strane, ova formulacija nije ograničena samo na državni parlament. Mora se ispitati i ustavna struktura date države (*Timke protiv Njemačke*, odluka Komisije). Generalno govoreći, opseg člana 3 Protokola br. 1 ne pokriva lokalne izbore, bilo da se radi o općinskim (*Xuereb protiv Malte*; *Salleras Llinares protiv Španije*) ili regionalnim (*Malarde protiv Francuske*). Sud je utvrdio da se mora napraviti razlika između ovlaštenja da se donose uredbe i propisi, koja je u mnogim zemljama data lokalnim vlastima, i zakonodavnih ovlaštenja, na koja se odnosi član 3 Protokola br. 1, premda zakonodavna ovlaštenja ne moraju biti ograničena samo na državni parlament (*Mółka protiv Poljske* (odl.)).

Što se tiče predsjedničkih izbora, Sud je zauzeo stav da ovlaštenja šefa države ne mogu biti shvaćena tako da predstavljaju „zakonodavnu vlast” u smislu člana 3 Protokola br. 1. To, pak, ne isključuje mogućnost primjene člana 3 Protokola br. 1 na predsjedničke izbore. Ako se utvrdi da funkcija šefa države u datom slučaju podrazumijeva ovlaštenje da se pokreću i usvajaju propisi, ili uživa šira ovlaštenja da kontrolira usvajanje propisa ili ovlaštenje da cenzurira najznačajnije zakonodavne vlasti, onda se može, u tom pogledu, smatrati „zakonodavnim tijelom” u smislu člana 3 Protokola br. 1 (*Boškovski protiv Bivše jugoslovenske republike Makedonije* (odl.); *Brito Da Silva Guerra i Sousa Magno protiv Portugala* (odl.)). Ovakva mogućnost, sa druge strane, nikad se nije koristila, te čak nije ni spomenuta u kasnijim predmetima (*Paksas protiv Litvanije* [VV]; *Anchugov i Gladkov protiv Rusije*, §§ 55–56).

3. U više navrata Sud je zauzeo stav da Evropski parlament predstavlja „zakonodavno tijelo” u smislu člana 3 Protokola br. 1 (*Matthews protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], §§ 45–54; *Occhetto protiv Italije* (odl.), § 42).

4. Što se tiče karakteristika izbora, tekst člana 3 Protokola br. 1 predviđa samo to da oni trebaju biti slobodni i ostvareni tajnim glasanjem, kako su Komisija, a nakon nje i Sud, često naglasili (*X. Protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 6. oktobra 1976). Ova odredba dalje jasno kaže da se izbori moraju držati u primjerenim vremenskim razmacima. Države u takvim pitanjima imaju širok stepen slobodne procjene. Međutim, sudska praksa daje sljedeće smjernice:

„Komisija smatra da se o pitanju da li se izbori drže u primjerenim vremenskim razmacima mora odlučivati pozivanjem na svrhu parlamentarnih izbora. Svrha je osigurati da temeljne promjene u preovladavajućem javnom mnijenju budu odražene u mišljenju predstavnika naroda. Parlament, u principu, mora biti u poziciji da izrađuje i izvršava svoje zakonodavne namjere – uključujući dugoročne zakonodavne planove. Prekratki razmaci između izbora mogu onemogućiti političko planiranje izvršavanja volje birača; predugi razmaci mogu dovesti do okamenjavanja političkih grupacija u parlamentu, što više neće imati nikakve veze s preovladavajućom voljom birača.” (*Timke protiv Njemačke*, odluka Komisije)

5. Sudska praksa Suda nastavlja razvijati zahtjev univerzalnog prava glasa, koji je sad osnovni princip pokazatelj (*X. protiv Njemačke*, odluka Komisije; *Hirst protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 2)* [VV], §§ 59 i 62; *Mathieu-Mohin i Clerfayt protiv Belgije*, § 51). Međutim, premda član 3 Protokola br. 1 uključuje princip jednakosti postupanja sa svim građanima u ostvarivanju prava na glasanje, iz toga, sa druge strane, ne proizlazi da svi glasovi moraju nositi istu težinu u pogledu ishoda izbora. Shodno tome, nijedan izborni sistem ne može eliminirati „potrošene glasove” (*Ibid.*, § 54; *Partija „Jaunie Demokrāti” i partija „Mūsu Zeme” protiv Latvije* (odl.)).

6. Sa druge strane, glas svakoga glasača mora imati mogućnost da se odrazi na sastav zakonodavnog tijela, jer će, u suprotnom, pravo glasa, izborni proces i, u konačnici, sam izborni proces, biti lišeni svoje suštine (*Riza i drugi protiv Bugarske*, § 148). Prema tome, države u organizaciji glasanja uživaju širok stepen slobodne procjene. Revizija izbornih granica koja vodi do izbornih jedinica nejednakog broja stanovnika ne predstavlja kršenje člana 3 Protokola br. 1, pod uslovom da je slobodna volja naroda ispravno odražena (*Bompard v. France* (odl.)). I, konačno, odabir izbornog sistema kojim se osigurava slobodno iskazivanje mišljenja naroda u izboru zakonodavnih tijela – bilo da se zasniva na proporcionalnoj zastupljenosti, većinskom jednokružnom sistemu ili nekom drugom aranžmanu – pitanje je u kojem država uživa širok stepen slobodne procjene (*Matthews protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], § 64).

## B. Principi tumačenja

7. Član 3 Protokola br. 1 razlikuje se od drugih materijalnih odredaba Konvencije i njenih protokola u smislu da je formuliran kao obaveza visokih strana ugovornica da održavaju izbore koji osiguravaju slobodno izražavanje volje naroda, a ne kao određeno pravo ili sloboda. Međutim, uzimajući u obzir pripremni rad na članu 3 Protokla br. 1 i tumačenje te odredbe u kontekstu Konvencije u cjelini, Sud je ustanovio da ova odredba podrazumijeva i pojedinačna prava, koja čine pravo da se glasa („aktivni” aspekt) i pravo da se bude kandidat na izborima („pasivni” aspekt) (*Mathieu-Mohin i Clerfayt protiv Belgije*, §§ 48–51; *Ždanoka protiv Latvije* [VV], § 102).

8. Ova prava nisu apsolutna. Ima prostora za „implicirana ograničenja”, a države ugovornice moraju u toj sferi imati širi stepen slobodne procjene. Koncept „impliciranih ograničenja”, po članu 3 Protokola br. 1, izuzetno je značajan za određivanje relevantnosti cilja koji se želi postići ograničavanjem prava koja ova odredba garantira. Pošto član 3 nije ograničen konkretnom listom „legitimnih ciljeva”, poput onih koji su jasno navedeni u članovima 8–11, države ugovornice, shodno tome, da bi opravdale ograničenje, imaju slobodu pozvati se na cilj koji nije sadržan u toj listi, pod uslovom da se u konkretnim okolnostima datog predmeta dokaže da je takav cilj kompatibilan s principom vladavine zakona i općim ciljevima Konvencije.

9. Koncept „impliciranih ograničenja” znači i da Sud ne primjenjuje tradicionalne testove „neophodnosti” i „hitne društvene potrebe”, koji se koriste u kontekstu članova 8–11. Pri razmatranju poštivanja člana 3 Protokola br. 1, Sud se uglavnom usmjerava na dva kriterija: da li postoji proizvoljnost ili nedostatak proporcionalnosti, te da li ograničenje ometa slobodno iskazivanje mišljenja naroda. Uz to, Sud naglašava potrebu da se svaki izborni sistem ocjenjuje u svjetlu političke evolucije date zemlje, što znači da neprihvatljive karakteristike u jednom sistemu mogu biti opravdane u drugom (*Mathieu-Mohin i Clerfayt protiv Belgije*, § 52; *Ždanoka protiv Latvije* [VV], §§ 103–104 i 115).

10. Na pravo kandidature na izborima za parlament („pasivni” aspekt) mogu se nametnuti strožiji uslovi nego što je to slučaj prava na glasanje („aktivni” aspekt). Zapravo, dok test koji se tiče „aktivnog” aspekta člana 3 Protokola br. 1 obično uključuje širu ocjenu proporcionalnosti zakonskih odredaba kojima se osoba ili grupa osoba isključuje iz prava glasanja, test koji Sud primjenjuje u odnosu na „pasivni” aspekt ograničen je uglavnom na potvrdu odsustva proizvoljnosti u domaćim procedurama koje vode do isključenja pojedinca iz prava da se kandidira na izborima (*Ibid.*, § 115; *Melnitchenko protiv Ukrajine*, § 57).

11. Što se tiče pitanja ko ima pravo pozvati se na navodno kršenje „pasivnog” aspekta ovog prava, Sud priznaje da, tamo gdje izborni zakon ili državne vlasti ograniče pravo pojedinih kandidata da budu na stranačkoj listi, data stranka može, u tom svojstvu, tvrditi da je žrtva takvog kršenja nezavisno od svojih kandidata (*Gruzijska laburistička stranka protiv Gruzije*, §§ 72–74; *Riza i drugi protiv Bugarske*, § 142).

12. I, na kraju, kad Sud podvrgne svom razmatranju izborni sistem određene zemlje – bilo da se radi o aktivnom ili pasivnom aspektu – on uzima u obzir raznovrsnost historijskoga konteksta svake države. Različiti konteksti mogu tako dovesti Sud do toga da prihvati da se izborna pravila razlikuju od zemlje do zemlje, ali i da objasni bilo kakvu promjenu u nivou onoga što se traži, u zavisnosti od perioda koji se razmatra.

## II. Aktivni aspekt: pravo na glasanje

13. „Aktivni” aspekt podliježe ograničenjima. I ovdje, kao i u drugim područjima unutar člana 3 Protokola br. 1, države članice imaju određeni stepen slobodne procjene, koji može varirati u zavisnosti od konteksta. Tako je, recimo, moguće odrediti minimalnu dob kako bi se osiguralo da su osobe koje učestvuju u izbornom procesu dovoljno zrele (*Hirst protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 2) [VV]*, § 62).

14. Međutim, takav nadzor ostvaruje se kroz relativno sveobuhvatno sagledavanje proporcionalnosti. Stepent slobodne procjene koji se državama daje ne može imati efekt zabrane određenim pojedincima ili grupama da učestvuju u političkom životu zemlje, naročito kroz imenovanje članova zakonodavnih tijela (*Aziz protiv Kipra*, § 28; *Tănase protiv Moldove [VV]*, § 158). U predmetu *Aziz protiv Kipra*, Sud je odlučivao o pitanju nemogućnosti pripadnika kiparskotske zajednice da glasaju na izborima za zakonodavno tijelo. Zauzeo je stav da, u svjetlu nenormalne situacije koja na Kipru postoji od 1963. godine, te zakonodavnog vakuma, podnosilac predstave, kao pripadnik kiparskotske zajednice koji živi u Republici Kipar, jeste u potpunosti bio lišen bilo kakve mogućnosti da iskaže svoje mišljenje o izboru pripadnika Predstavničkog doma. Sama suština podnosiocčevog prava da glasa time je bila ugrožena. Sud je utvrdio i jasnu nejednakost u postupanju u pogledu uživanja datog prava između pripadnika kiparskotske i kiparskogričke zajednice. Shodno tome, došlo je do kršenja člana 14 Konvencije u vezi s članom 3 Protokola br. 1.

15. Potrebno je napomenuti i to da pritužbe koje se tiču izbora koji ne ulaze u opseg člana 3 Protokola br. 1 mogu biti, ako je to primjereno, pokrenute po nekom drugom članu Konvencije. Shodno tome, u predmetu *Mółka protiv Poljske*, podnosilac nije bio u mogućnosti glasati na izborima za općinska vijeća, okružna vijeća i regionalne skupštine. Glasačko mjesto nije bilo pristupačno osobama u invalidskim kolicima, a nije bilo dozvoljeno glasačke listiće iznositi iz objekta. Sud je zauzeo stav da se nije moglo ne uzeti u obzir da to što vlasti nisu podnosiocu, koji je želio živjeti aktivnim životom, omogućile odgovarajući pristup glasačkom mjestu, jeste moglo stvoriti osjećaj poniženja i uznemirenosti kakav je mogao ugroziti njegovu ličnu autonomiju, a time i kvalitet njegovog privatnog života. Sud se, shodno tome, saglasio da je, u takvim okolnostima, član 8 bio ugrožen.

## A. Gubitak građanskih prava

16. Kada su pojedinac ili grupa lišeni prava na glasanje, Sud postupa s posebnom pažnjom. Lišenje prava na glasanje mora biti u svrhu ostvarenja legitimnog cilja, ali prolazi i strožiji test proporcionalnosti. Sud je, shodno tome, imao prilika razmatrati određeni broj predmeta u kojima je lišenje prava na glasanje bilo dio krivične istrage. Predmet *Labita protiv Italije* [VV] bavio se automatskim privremenim gubitkom građanskih prava koji se nameće pojedincu za kojeg se sumnja da je pripadnik mafije. Sud se saglasio s tim da takva mjera jeste u svrhu ostvarenja legitimnog cilja. Međutim, uzimajući u obzir činjenicu da je data mjera primijenjena tek nakon što je podnosilac oslobođen krivice, utvrdio je da je mjera bila neproporcionalna, jer nije postojao stvarni osnov za sumnju na pripadnost mafiji. I u predmetu *Vito Sante Santoro protiv Italije* podnosilac je bio lišen prava na glasanje, na ograničen period, na osnovu toga što je stavljen pod policijski nadzor. Međutim, prošlo je više od devet mjeseci od naloga kojim se on stavlja pod policijski nadzor i njegovo ime briše iz glasačkog registra. Rezultat toga je da podnosilac nije mogao glasati na dvama izborima, što ne bi bio slučaj da je mjera odmah bila primijenjena. Vlada nije dala nikakav razlog kojim bi opravdala tako dug period. Sud je utvrdio da je došlo do kršenja člana 3 Protokola br. 1.

17. Pitanje gubitka građanskih prava ne pojavljuje se samo u krivičnom kontekstu. Predmet *Albanese protiv Italije* ticao se suspenzije izbornih prava podnosioca tokom stečajnog postupka koji se protiv njega vodio. Sud je ukazao na to da stečajni postupak spada u parnični, a ne krivičnopravni kontekst, te ne implicira da je osoba u stečajnom postupku počinila bilo kakvu prevaru ili obmanu. Cilj ograničenja izbornih prava pojedinca, prema tome, bio je kazneni. Data mjera, shodno tome, nije služila bilo kakvoj svrsi, osim da unizi osobe kojima je proglašen stečaj, čime su one ukorene samo zato što su proglašene nelikvidnim, bez obzira na to jesu li počinile bilo kakvo djelo. Shodno tome, takva mjera nije bila u svrhu ostvarenja bilo kakvog legitimnog cilja u smislu člana 3 Protokola br. 1.

18. Sud je razmatrao i gubitak glasačkog prava na osnovu stavljanja pod djelimično starateljstvo (*Alajos Kiss protiv Mađarske*). Zauzeo je stav da bi takva mjera mogla biti u svrhu ostvarenja legitimnog cilja, konkretno da se osigura da samo građani koji su svjesni posljedica svojih odluka i koji donose svjesne i na sudu zasnovane odluke učestvuju u javnim aktivnostima. Međutim, dotična zabrana glasanja nametnuta je kao automatska i sveobuhvatna mjera ograničenja, bez obzira na stvarne sposobnosti zaštićene osobe, te bez bilo kakve razlike između potpunog i djelimičnog starateljstva. Sud je dalje smatrao da je tretiranje svih osoba s intelektualnim ili mentalnim poteškoćama kao jedne jedinstvene klase upitno, te da ograničenje njihovih prava mora biti predmet detaljnog razmatranja. Zaključio je, shodno tome, da se neselektivno ukidanje glasačkih prava, bez bilo kakve individualizirane sudske ocjene, ne može smatrati proporcionalnim cilju koji se želi ostvariti.

## B. Specifičnost zatvorenika

19. Generalno govoreći, zatvorenici nastavljaju uživati sva temeljna prava i slobode koje Konvencija garantira, osim prava na slobodu ličnosti, tamo gdje zakonito lišenje slobode jasno ulazi u opseg člana 5 Konvencije (*Hirst protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 2)* [GC], § 69). Prava koja garantira član 3 Protokola br. 1 tu nisu izuzetak. Prema tome, ne može se ni govoriti o tome da se zatvorenih odriče prava iz Konvencije samo zato što je, na osnovu krivične osude, lišen slobode. To ne onemogućava poduzimanje koraka kojim će se društvo zaštititi od aktivnosti usmjerenih protiv prava i sloboda iz Konvencije.

20. Shodno tome, član 3 Protokola br. 1 ne isključuje mogućnost da ograničenja izbornih prava budu nametnuta pojedincu koji je, naprimjer, ozbiljno zloupotrijebio javnu funkciju ili čije ponašanje prijeti ozbiljnim potkopavanjem vladavine zakona ili demokratskih temelja. Oštra mjera lišenja prava, sa druge strane, ne smije se koristiti olako, a princip proporcionalnosti traži jasnu i dovoljnu vezu između sankcije i ponašanja i okolnosti date osobe (*Ibid.*, § 71).



21. Lišavanje zatvorenika njegovih političkih prava može, dakle, zadovoljavati legitimni cilj sprečavanja kriminala i unapređenja građanske odgovornosti, zajedno s poštivanjem vladavine zakona i osiguravanjem ispravnog funkcioniranja i očuvanja demokratskog režima. Međutim, takva mjera ne može se nametati automatski, jer tako neće zadovoljiti uslov proporcionalnosti.

22. Države mogu odlučiti ili da sudovima prepuste određenje proporcionalnosti mjere ograničavanja prava zatvorenika da glasaju ili da u svoje propise uvedu odredbe koje definiraju okolnosti pod kojima se takva mjera treba primijeniti. U slučaju ove druge mogućnosti, na samom je zakonodavnom tijelu da uspostavi ravnotežu između sukobljenih interesa da bi se izbjegla bilo kakva generalna, automatska ili neselektivna restrikcija. Shodno tome, primjena zabrane glasanja bez određene sudske odluke neće sama po sebi predstavljati kršenje člana 3 Protokola br. 1 (*Scoppola protiv Italije (br. 3)* [VV], § 102).

23. U predmetu *Hirst protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 2)* [VV], Sud je utvrdio kršenje člana 3 Protokola br. 1 jer je data zabrana glasanja bila sveobuhvatna zabrana koja se automatski primjenjivala na sve koji su izdržavali kaznu lišenja slobode. Njom je bilo pogođeno 48.000 zatvorenika, što je velik broj, a odnosila se na različite vrste zatvorskih kazni, od jednodnevne do doživotne, te za različite vrste djela, od najsitnijih do najozbiljnijih. Uz to, nije bilo nikakve direktne veze između djela koje je osoba počinila i povlačenja glasačkog prava. Sud je utvrdio kršenje člana 3 Protokola br. 1 i u predmetu *Söyler protiv Turske*, gdje su ograničenja na glasačka prava osuđenika imala čak i širi opseg i efekt, jer su se primjenjivala čak i na one koji nisu, odnosno više nisu, bili u zatvoru na izdržavanju kazne. U predmetu *Frodl protiv Austrije*, lišenje prava na glasanje nije se sistemski odnosilo na sve zatvorenike, već samo na one kojima je izrečena zatvorska kazna duža od dvije godine, i to za djela izvršena svojom voljom. Međutim, nije bilo nikakve veze između automatskog nametanja te mjere i ponašanja pojedinca ili okolnosti predmeta. Sud je, shodno tome, utvrdio da zabrana glasanja nije bila proporcionalna cilju koji se želio ostvariti.

24. U predmetu *Scoppola protiv Italije (br. 3)* [VV], pak, Sud je razmatrao zabranu glasanja koja se primjenjivala samo na osobe osuđene za određena jasno definirana djela ili na zatvorske kazne duže od zakonom propisanog trajanja. Zakonodavac je pažljivo prilagodio trajanje ove mjere u odnosu na specifične karakteristike svakog predmeta. I trajanje zabrane je prilagodio u zavisnosti od dužine izrečene kazne, a time, indirektno, težine kazne. Mnogi osuđenici su zadržali mogućnost da glasaju na izborima za zakonodavna tijela. Uz to, komplementarna ovakvom sistemu bila je i mogućnost da osobe s trajnom zabranom ponovo vrate svoje pravo glasanja. Italijanski sistem, shodno tome, nije karakterizirala pretjerana rigidnost. Sud je, na osnovu toga, smatrao da nema kršenja člana 3 Protokola br. 1.

25. Da bi se utvrdilo kršenje člana 3 Protokola br. 1, ipak je potrebno naglasiti da zatvorenici moraju pokazati kako su zaista bili spriječeni u glasanju. Nije dovoljno da se pozovu samo na status zatvorenika, jer se događaji kao što su rani otpust ili prijem u psihijatrijsku ustanovu itd. mogu desiti prije datuma datih izbora. Takve predstave, shodno tome, proglašavaju se neprihvatljivim kao očigledno neutemeljene (*Dunn i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.)).

26. Štaviše, Sud nikad nije smatrao primjerenim da državama ukaže na to kakve bi se mjere trebale poduzeti da se okonča kršenje izazvano zabranom zatvorenima da glasaju. Najviše što je učinio jest davanje rokova (*Greens i M.T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, § 120). Međutim, države se ne mogu pozivati na složenost procesa izmjene zakona koji je doveo do kršenja. U predmetu *Anchugov i Gladkov protiv Rusije*, Sud jeste uzeo u obzir argument da je zabrana nametnuta odredbom iz Ustava, koju Parlament nije mogao mijenjati i koja bi se mogla revidirati samo usvajanjem novog ustava, što podrazumijeva izuzetno složenu proceduru. Međutim, ukazao je na to da je suštinski na vlastima da, pod nadzorom Komiteta ministara, odaberu način na koji će zakon uskladiti s Konvencijom. Na vladama je da istraže sve moguće načine da osiguraju poštivanje člana 3 Protokola br. 1, uključujući i putem bilo kojeg političkog procesa, ili tumačenjem Ustava u skladu s Konvencijom (*Ibid.*, § 111).

## C. Boravište, uslov za pristup pravu na glasanje

### 1. Pravo građana koji borave u inostranstvu da glasaju

27. U seriji predmeta počevši od 1961. godine, Komisija je kao očigledno neutemeljene neprihvatljivim proglasila pritužbe vezane za ograničenje glasačkih prava na osnovu kriterija boravišta (vidi odluke Komisije: *X. i drugi protiv Belgije*; *X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (11. decembar 1976); *X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (28. februar 1979); *X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (13. maj 1982); *Polacco i Garofalo protiv Italije*; *Luksch protiv Njemačke*).

28. Sud je kasnije naglasio kompatibilnost kriterija boravišta s članom 3 Protokola br. 1. Takvo ograničenje može se opravdati iz više razloga: prvo, pretpostavka je da se građana koji nemaju boravište manje direktno ili manje kontinuirano tiču svakodnevni problemi njihove zemlje, te da ih manje poznaju; drugo, činjenica je da kandidati koji se kandidiraju za parlament ne mogu tako lako izborna pitanja predstaviti građanima koji žive u inostranstvu, koji isto tako imaju i manje utjecaja na odabir kandidata ili na izradu njihovih predizbornih programa; treće, postoji bliska veza između prava na glasanje na parlamentarnim izborima i činjenice direktnog efekta postupaka političkih tijela koja se na taj način izaberu; i četvrto, moguće je legitimno nastojanje zakonodavnog tijela da ograniči utjecaj građana koji žive u inostranstvu na izbore koji se bave pitanjima koja se, premda jesu fundamentalna, prvenstveno tiču onih koji žive u toj zemlji.

29. Čak i kada data osoba nije prekinula sve veze sa zemljom porijekla i neki od gore spomenutih faktora se na nju ne odnose, zakon ne može uvijek uzeti u obzir svaki pojedinačni predmet, već mora postavljati opće pravilo (*Hilbe protiv Lihtenštajna* (odl.); *Doyle protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.); *Shindler protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, § 105).

30. Sud je neutemeljenom smatrao predstavku državljana koji su napustili zemlju porijekla (*Hilbe protiv Lihtenštajna* (odl.)). Naročito je u dva predmeta uzeo u obzir činjenicu da nerezidentni građani mogu glasati na državnim izborima u prvih petnaest godina nakon iseljenja, te činjenicu da im se, u svakom slučaju, to pravo ponovo uspostavlja ako se i kad se vrate da ponovo žive u svojoj zemlji, utvrdivši time da mjera nije bila neproporcionalna (*Doyle protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.); *Shindler protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, § 108). U posljednjem spomenutom predmetu, Sud je utvrdio da je relevantno to što je više nego jednom parlament nastojao odvagati sukobljene interese, te detaljno razmatrao pitanje glasanja za nerezidente; evolucija mišljenja u parlamentu odražena je kroz izmjene u krajnjem roku od vremena kada su nerezidenti prvi put imali pravo na glasanje.

31. U predmetu *Shindler protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Sud je naglasio da na evropskom nivou postoji sve veća svijest o problemima koje stvara migracija, u smislu političkog učešća u zemljama porijekla i boravišta. Međutim, ništa od razmatranog materijala nije predstavljalo osnov za to da se zaključi da, barem kako zakon trenutno stoji, države imaju bilo kakvu obavezu da nerezidentima daju neograničen pristup ovom pravu. Mada u zakonu i u praksi država članica jeste postojao jasan trend da se nerezidentima da mogućnost glasanja, a značajna većina država članica bila je za neograničeno pravo pristupa, to nije bilo dovoljno da se ustanovi postojanje bilo kakvog zajedničkog pristupa ili konsenzusa u korist neograničenog glasačkog prava za nerezidente. Sud je, shodno tome, zaključio da, premda to pitanje vjerovatno mora biti u razmatranju, stepen slobodne procjene koji u ovom području države uživaju ostaje širok (*Ibid.*, §§ 109–115).

### 2. Posebnost određenih teritorija

32. U predmetu *Py protiv Francuske*, Sud se ponovo pozvao na ideju dovoljno jake veze između potencijalnoga glasača i dotične teritorije. Jedan francuski državljanin iz matične teritorije nije imao pravo na glasanje na izborima za Kongres Nove Kaledonije, na osnovu toga što nije mogao dokazati da je najmanje deset godina boravio na toj teritoriji. Sud je zauzeo stav da rok u pogledu dužine boravka ima veze sa gledištem da glasanje treba odražavati volju stanovništva „kojeg se to tiče”, te

da na ishod glasanja ne treba utjecati veliki broj glasova novopridošlih na tu teritoriju, koji s njom prethodno nisu imali jake veze. Nadalje, ograničenje prava na glasanje bilo je direktna i neophodna posljedica uspostavljanja novokaledonijskog državljanstva. Podnosilac nije bio pogođen postupcima političkih institucija u Novoj Kaledonij na isti način kao i građani koji tamo žive. Shodno tome, uslov boravišta bio je opravdan i u svrhu ostvarenja legitimnog cilja. Historija i status Nove Kaledonije – tranzicijska faza prije stjecanja punog suvereniteta i dio procesa samoodređenja – mogu se smatrati „lokalnim uslovima” koji omogućavaju bitno ograničenje, poput ograničenja od deset godina boravišta, što je i uslov koji je bio značajan za izbjegavanje krvavog sukoba.

33. Predmet *Sevinger protiv Holandije* ticao se nemogućnosti stanovnika ostrva Aruba, koje jeste uživalo određenu autonomiju, da glasaju na izborima za holandski parlament. Oni su, sa druge strane, bili u mogućnosti da glasaju na izborima za parlament Arube, koji je imao pravo imenovati specijalne izaslanike u parlament Holandije. Sud je smatrao da holandski državljani koji imaju boravište na Arubi jesu na taj način u mogućnosti da utječu na odluke Donjeg doma holandskog parlamenta, te da ih se postupci parlamenta ne dotiču na isti način kao i holandske državljanke koji žive u Holandiji. Sud je odbacio i pritužbu po članu 14, zajedno s članom 3 Protokola br. 1. Utvrdio je da samo holandski državljani koji imaju boravište na Arubi mogu glasati za članove Parlamenta Arube, te je, shodno tome, njihova situacija bila relevantno slična situaciji sa drugim holandskim državljanima.

34. Što se tiče geografske i teritorijalne organizacije glasanja unutar date države, Sud potvrđuje da obaveza da se ime osobe briše s jednog glasačkog spiska i doda na drugi jeste u svrhu ostvarenja legitimnog cilja: da se osigura sastavljanje glasačkog spiska pod zadovoljavajućim uslovima vremena i nadzora, da se omogući ispravna organizacija svih operacija vezanih za glasanje, te da se izbjegne prevara. Obaveza poštivanja ovakvih formalnosti unutar zakonskog roka ulazi u opseg slobodne procjene koju država u ovakvim pitanjima uživa (*Benkaddour protiv Francuske*).

### 3. Organizacija izbora u inostranstvu za državljane koji nemaju boravište

35. Član 3 Protokola br. 1 ne obavezuje države da uvedu sistem koji će osigurati pravo glasanja za svoje nerezidentne građane. U predmetu *Sitaropoulos i Giakoumopoulos protiv Grčke* [VV], podnosioci predstavke su se žalili na to da, u nedostatku propisa na tu temu, nisu mogli ostvariti svoje glasačko pravo u zemlji gdje su živjeli kao stranci s privremenim boravkom (Francuska), premda je ustav njihove zemlje porijekla (Grčka) predviđao takvu mogućnost. Sud je utvrdio da nema kršenja člana 3 Protokola br 1, jer ometanje finansijskog, porodičnog i privatnog života podnosioca koje bi bilo izazvano njihovim odlaskom u Grčku da glasaju ne bi bilo neproporcionalno u mjeri da ugrožava samu suštinu njihovog glasačkog prava.

36. Međutim, tamo gdje domaći zakon ne predviđa takav sistem, mogu se, kao posljedica toga, pojaviti određene obaveze, naročito obaveza da se u stranoj zemlji održe novi izbori, ako je to potrebno. U predmetu *Riza i drugi protiv Bugarske*, Sud je kazao da nije previdio činjenicu da organizacija novih izbora u drugoj suverenoj zemlji, čak i uz vrlo ograničen broj glasačkih mjesta, može biti suočena sa brojnim diplomatskim ili organizacijskim preprekama, te stvoriti dodatne troškove. Utvrdio je, pak, da održavanje novih izbora na glasačkom mjestu gdje je bilo ozbiljnih anomalija u procesu glasanja u smislu rada glasačke komisije, izmiruje legitimni cilj koji se želi postići poništenjem izbornih rezultata, konkretno očuvanje zakonitosti izbornog procesa, s pravom glasača i kandidata na parlamentarnim izborima.

37. Predmet *Oran protiv Turske* bavio se nemogućnošću turskih glasača koji žive u inostranstvu da na glasačkim mjestima postavljenim u carinskim objektima glasaju za nezavisne nestranačke kandidate. Glasanje obavljeno na tim lokacijama moglo je biti samo za političke stranke. Takvo ograničenje opravdano je činjenicom da je bilo nemoguće glasače u inostranstvu priključiti nekoj glasačkoj jedinici. Sud je utvrdio da je ograničenje razmatrano u svjetlu generalno prihvaćenih ograničenja na uživanje glasačkog prava kada su u pitanju osobe koje privremeno borave u

inostranstvu, a naročito u svjetlu legitimne brige koju zakonodavac može imati, da ograniči utjecaj građana koji borave u inostranstvu na izborima koji se prvenstveno tiču osoba koje žive u zemlji. Naglasio je i ulogu koju igraju političke stranke, jedina tijela koja mogu doći na vlast i imati sposobnost da utječu na cijeli nacionalni režim. Nadalje, ograničenje je bilo usmjereno na još dva legitimna cilja: unapređenje demokratskog pluralizma, uz istovremeno sprečavanje pretjerane i disfunkcionalne fragmentacije kandidatura, čime se jača iskazivanje mišljenja naroda u izboru zakonodavnih tijela. Shodno tome, ograničenje je odgovaralo legitimnom cilju zakonodavnog tijela da osigura političku stabilnost zemlje i vlade koja bi bila odgovorna za vođenje zemlje nakon izbora. Shodno tome, nije došlo do kršenja člana 3 Protokola br. 1.

### III. Pasivni aspekt: pravo na kandidaturu na izborima

38. Kao i „aktivni”, i „pasivni” aspekt, odnosno pravo da se kao kandidat izađe na izbore, razvijen je kroz sudsku praksu. Sud je kazao da je pravo kandidature na izborima „inherentno u konceptu istinski demokratskog režima” (*Podkolzina protiv Latvije*, § 35). Još je precizniji bio u svojoj ocjeni ograničenja člana 3 Protokola br. 1 u ovom aspektu kada je bio pozvan da razmatra ograničenja prava na glasanje; test proporcionalnosti je ograničeniji. Shodno tome, države u pogledu „pasivnog” aspekta uživaju širi stepen slobodne procjene (*Etxeberria i drugi protiv Španije*, § 50).

39. Međutim, zabrana diskriminacije po članu 14 Konvencije podjednako je primjenjiva. U tom kontekstu, premda je stepen slobodne procjene koji se državama ostavlja u pogledu prava na kandidaturu širok, tamo gdje je razlika u tretmanu zasnovana na rasi, boji kože ili etničkoj pripadnosti, pojam objektivnog i razumnog obrazloženja mora se tumačiti što je moguće strožije (*Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine* [VV], § 44).

40. U predmetu *Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine* [VV], Sud je razmatrao pravilo o isključenju koje vodi tome da samo osobe koje iskažu pripadnost jednom „konstitutivnom narodu” imaju pravo kandidirati se za Dom narodâ (drugi dom parlamenta BiH). Potencijalni kandidati koji odbijaju iskazati takvu pripadnost, shodno tome, ne mogu se ni kandidirati. Sud jeste naveo da je ovakvo pravilo o isključenju usmjereno ka barem jednom legitimnom cilju koji je široko kompatibilan s općim ciljevima Konvencije, odnosno ponovnoj uspostavi mira. Kada su osporene ustavne odredbe usvajane, na terenu je na snazi bilo vrlo krhko primirje. Odredbe su bile usmjerene na okončanje brutalnog sukoba, koji je uključivao i genocid i etničko čišćenje. Priroda sukoba bila je takva da je saglasnost „konstitutivnih naroda” (odnosno Bošnjaka, Hrvata i Srba) bila neophodna da se osigura mir. To bi moglo objasniti, mada ne i opravdati, odsustvo predstavnika drugih zajednica (kao što su lokalna romska i jevrejska zajednica) na mirovnim pregovorima i preokupiranost učesnika efektivnom jednakošću „konstitutivnih naroda” u postkonfliktnom društvu. Međutim, u Bosni i Hercegovini je od vremena Dejtonskog sporazuma došlo do značajnog pozitivnog napretka. Uz to, ratifikacijom Konvencije i njenih protokola bez iskazivanja bilo kakve rezerve, odgovorna država je dobrovoljno pristala na to da ostvari relevantne standarde. Sud je, shodno tome, zaključio da to što podnosioci (koji su romskog, odnosno jevrejskog porijekla) kontinuirano nemaju mogućnost kandidature na izborima nema ni objektivno ni razumno obrazloženje te, shodno tome, predstavlja kršenje člana 14 u vezi s članom 3 Protokola br. 1.

41. U predmetu *Zornić protiv Bosne i Hercegovine* Sud je, iz istih razloga, utvrdio kršenje člana 3 Protokola br. 1, u pogledu podnositeljicine nemogućnosti da, iz istih razloga, bude kandidatkinja na izborima za Dom naroda i Predsjedništvo. Sud je, primijetivši da je došlo do pretjeranoga kašnjenja u izvršenju njegove presude u predmetu *Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine* [VV] i da je predmetno kršenje direktni rezultat tog kašnjenja, donio odluku po članu 46 Konvencije. Utvrdio je da je, osamnaest godina nakon tragičnog sukoba u Bosni i Hercegovini, došlo vrijeme da se usvoji politički sistem koji će biti u stanju da svim građanima te zemlje pruži pravo da budu kandidati na

izborima za Dom naroda i Predsjedništvo, bez bilo kakve razlike na osnovu etničkog porijekla (*Zornić protiv Bosne i Hercegovine*, § 43).

42. U predmetu *Tănase protiv Moldove* [VV], Sud je odlučivao o pitanju dvojnog državljanstva, iako je odlučivao samo na osnovu člana 3 Protokola br. 1. Utvrdio je da postoji konsenzus o tome da tamo gdje je dozvoljeno dvojno državljanstvo, posjedovanje više od jednog državljanstva ne treba biti osnov za nemogućnost obavljanja funkcije člana parlamenta, čak i kada je stanovništvo etnički raznovrsno i broj članova parlamenta s višestrukim državljanstvom može biti visok.

## A. Nemogućnost kandidature i demokratski poredak

43. Što se tiče ograničenja prava kandidature na izborima, zaštita demokratskog poretka jedan je od ciljeva koji su kompatibilni s principom vladavine zakona i općih ciljeva Konvencije.

44. Međutim, da bi bilo kompatibilno s Konvencijom, odbijanje kandidature mora, kao prvo, biti zakonito: konkretno, mora biti propisano zakonom. U predmetu *Dicle i Sadak protiv Turske*, podnosioci, parlamentarci iz političke stranke koja je bila raspuštena, osuđeni su zbog članstva u ilegalnoj organizaciji na teške zatvorske kazne. Nakon presude Evropskog suda za ljudska prava, ponovo im je suđeno. Međutim, njihova kandidatura za parlamentarne izbore odbijena je na osnovu toga što zatvorske kazne nisu odslužili do kraja. U razmatranju po osnovu člana 6 § 2 Konvencije, Sud je konstatirao da je iz domaćih odluka jasno da, nakon odluke da se održi ponovno suđenje, predmet mora biti razmatran kao da se podnosiocima sudi prvi put. Zaključio je da zadržavanje prvobitne osuđujuće presude u krivičnom dosjeu podnosilaca i kasnije odbijanje kandidature nisu propisani zakonom, te se, shodno tome, radi o kršenju člana 3 Protokola br. 1.

45. U predmetu *Etxeberria i drugi protiv Španije* kandidatura podnosilaca poništena je na osnovu toga što su se bavili aktivnostima triju političkih stranaka koje su bile proglašene nezakonitim i raspuštene, jer su podržavale nasilje i djelovanje terorističke organizacije ETA. Sud je utvrdio da su domaće vlasti imale dosta dokaza koji su im omogućili da zaključe da je data izborna grupacija željela nastaviti s aktivnostima dotičnih političkih stranaka. Vrhovni sud je svoje obrazloženje temeljio na elementima koji su bili izvan zvaničnih predizbornih programa datih grupacija, a vlasti su donijele odluke kojima se pojedinačnim kandidatima zabranjuje kandidatura. Nakon razmatranja u redovnom sudskom postupku, u kojem su grupacije imale priliku da podnesu svoje opservacije, domaći sudovi su utvrdili neupitnu vezu s političkim strankama koje su bile proglašene nezakonitim. I, konačno, politički kontekst u Španiji, tj. prisustvo političkih stranaka koje pozivaju na nezavisnost unutar organa vlasti u određenim autonomnim zajednicama, naročito u Baskiji, dokazuje da osporena mjera nije bila dio politike zabrane bilo kakvog iskazivanja separatističkih stavova. Sud je, shodno tome, utvrdio da je restrikcija bila proporcionalna legitimnom cilju koji se želio ostvariti.

46. Međutim, premda jeste manje stroga nego kada se radi o aktivnom aspektu člana 3 Protokola br. 1, analiza Suda – u pogledu pasivnog aspekta – nije nedostatna. Naročito je prisutan test proporcionalnosti, mada jeste relativno fleksibilan. Sud je naročito utvrdio određeni broj kršenja člana 3 Protokola br. 1 na osnovu neproporcionalne prirode sankcija nametnutih parlamentarcima nakon što su njihove stranke raspuštene na osnovu potkopavanja teritorijalnog integriteta i jedinstva države ili da bi se sačuvala sekularna priroda političkog sistema (vidjeti pasuse 82–84 u daljnjem tekstu).

47. Bitno je napomenuti da se predmeti koji se tiču zabrane političkih stranaka na osnovu nekompatibilnosti njihovih političkih programa sa demokratskim principima obično razmatraju po članu 11 (Sloboda okupljanja i udruživanja) Konvencije. Član 3 Protokola br. 1 onda se smatra sekundarnim, odnosno ne pokreće zasebno pitanje (*Partija Refah i drugi protiv Turske* [VV]; *Linkov protiv Češke*; *Baskijska nacionalna stranka – Regionalna organizacija Iparralde protiv Francuske*).

## B. Značaj historijskoga konteksta

48. Premda imaju zajedničko porijeklo u potrebi da se osigura i nezavisnost izabranih predstavnika i biračka sloboda izbora, kriteriji prihvatljivosti za kandidaturu variraju u skladu s historijskim i političkim faktorima specifičnim za svaku zemlju. Različitost brojnih situacija koje predviđaju ustavi i izborni zakoni u brojnim državama članicama Vijeća Evrope pokazuju raznovrsnost mogućih pristupa u tom području. Shodno tome, u svrhu primjene člana 3 Protokola br. 1, svaki izborni zakon mora se ocijeniti u svjetlu političkog razvoja date zemlje (*Mathieu-Mohin i Clerfayt protiv Belgije*, § 54; *Podkolzina protiv Latvije*, § 33; *Ždanoka protiv Latvije* [VV], § 106).

49. U predmetu *Ždanoka protiv Latvije* [VV], podnositeljica je bila članica stranke koja je 1991. godine pokušala izvesti državni udar. Njena kandidatura za izbore nakon toga više puta je odbijena, na osnovu njenih aktivnosti u toj stranci, koje su se nastavile poslije pokušaja državnog udara. Sud je zauzeo stav da podnositeljicin raniji položaj u toj stranci, zajedno s njenim stavovima tokom događaja 1991. godine, još uvijek opravdavaju njeno isključenje iz kandidature za državni parlament. Premda se takva mjera ne bi mogla istinski smatrati prihvatljivom, npr. u zemlji koja već decenijama ili vijekovima ima ustanovljen okvir demokratskih institucija, može se smatrati prihvatljivom u Latviji, u svjetlu historijskog i političkoga konteksta koji je doveo do njenog usvajanja, te s obzirom na prijetnju novom demokratskom poretku. Sud je, ipak, utvrdio da je Parlament Latvije imao dužnost da to zakonsko ograničenje stalno drži pod revizijom, sa ciljem da se ono što prije okonča. Takav zaključak čak je i opravdaniji u svjetlu značajne stabilnosti koju Latvija sad uživa, između ostalog i zbog svoje potpune evropske integracije. Shodno tome, to što Parlament Latvije ne poduzima korake u vezi s ovim pitanjem može rezultirati drugačijim zaključkom Suda (*Ibid.*, §§ 132–135).

50. Nakon toga Sud je iznova naglasio značaj protoka vremena i potrebe da se ponovo razmatraju propisi koji uređuju lustraciju. U predmetu *Ādamsons protiv Latvije* podnosiocu, bivšem premijeru, kandidatura je odbijena na osnovu toga što je u prošlosti bio „zvaničnik” KGB-a. Sud je potvrdio svoj zaključak u vezi s historijskim kontekstom zemlje. Dodao je, pak, da sa godinama sama generalna sumnja u pogledu grupe pojedinaca nije više dovoljna, te da vlasti takvu mjeru moraju obrazložiti na temelju dodatnih argumenata ili dokaza. Zakon koji je primijenjen u ovom slučaju odnosio se na bivše „zvaničnike” KGB-a. U svjetu različitih dužnosti koje su u toj službi postojale, opseg je preširok. U takvim okolnostima više nije dovoljno samo utvrditi da je data osoba pripadala određenoj grupi. Pošto je sama grupa preširoko definirana, bilo kakvo ograničenje izbornih prava za njene pripadnike trebalo je slijediti individualiziran pristup, te uzeti u obzir njihovo stvarno ponašanje. Potreba za ovakvim pojedinačnim pristupom sve je značajnija kako vrijeme odmiče. Podnosilac nikad nije bio optužen za direktno ili indirektno učešće u zlodjelima tog totalitarnog režima, niti u bilo kakvom djelu koje bi pokazalo suprotstavljanje ili neprijateljstvo prema ponovnoj uspostavi nezavisnosti i demokratskog poretka u Latviji. Štaviše, dosta je kasno zvanično dobio status nepodobnog kandidata, nakon deset godina izuzetne vojne i političke karijere u ponovo uspostavljenoj Latviji. U takvim okolnostima, samo najuvjerljiviji razlozi mogu opravdati njegovu nepodobnost za kandidaturu. Uz to, desetogodišnji vremenski okvir unutar kojeg su bivši zvaničnici KGB-a mogli biti predmet restrikcija predviđenih drugim zakonskim instrumentima produžen je za još deset godina, a da parlament ili vlada nisu dali bilo kakve razloge. Sud je, shodno tome, utvrdio da je ovakvo produženje očigledno proizvoljno u odnosu na podnosioca predstavke.

## C. Organizacija izbora

51. Praktična organizacija izbora je kompleksna tema i zahtijeva usvajanje, a povremeno i izmjene i dopune izbornog zakonodavstva. Prilikom razmatranja ove teme, Sud ne zanemaruje kompleksnost i posebne karakteristike svake države. Državama se slijedom toga, također, daje širok stepen slobodne procjene u odnosu na ovo pitanje.

52. Sud je stoga zauzeo stav da je pravilno upravljanje biračkim spiskovima preduslov za slobodne i poštene izbore. Djelotvornost prava na kandidiranje na izborima bez sumnje ovisi o poštenom ostvarivanju prava na glasanje. Loše upravljanje biračkim spiskovima može umanjiti šanse kandidata da se pod jednakim i poštenim uslovima kandidiraju (*Gruzijska laburistička stranka protiv Gruzije*, §§ 82–83). U predmetu u kojem su pravila za sastavljanje biračkih spiskova neočekivano izmijenjena svega mjesec dana pred izbore, Sud je prihvatio da novi sistem registriranja nije bio savršen, ali je veći značaj pripisao činjenici da vlasti nisu učinile nikakav napor da nove izbore učine pravičnijim. Izborne vlasti su bile suočene sa izazovom ispravljanja očiglednih nedostataka u biračkim spiskovima u veoma kratkom roku u „postrevolucionarnoj” političkoj situaciji te bi stoga očekivanje idealnog rješenje od vlasti predstavljalo prevelik i neostvariv zadatak. Na glasačima je bilo da provjere da li su registrirani i da, ukoliko je neophodno, zahtijevaju ispravke. Sud je utvrdio da je ovo potpadalo pod slobodnu procjenu države (*ibid.*).

## 1. Garancija ozbiljnosti kandidature: zahtjev za depozit

53. Izborni zakoni niza država propisuju da kandidati moraju uplatiti depozit kako bi se obeshrabrile neozbiljne kandidature. Takve mjere povećavaju odgovornost kandidata na izborima i ograničavaju izbore na ozbiljne kandidate, a istovremeno doprinose izbjegavanju nerazumnog izdvajanja javnih sredstava. Stoga mogu poslužiti u svrhu ostvarivanja legitimnog cilja garantiranja prava na djelotvorno, pojednostavljeno zastupanje (*Sukhovetsky protiv Ukrajine*, §§ 61–62).

54. Unatoč tome, iznos depozita mora biti proporcionalan kako bi se ostvarila ravnoteža između odvratanja neozbiljnih kandidata sa jedne strane i omogućavanja registriranja ozbiljnih kandidata sa druge strane. Sud stoga uzima u obzir iznos navedenog izdvajanja, usluge izborne kampanje koje pruža država i ostale finansijske terete povezane sa organiziranjem izbora koji mogu biti umanjeni uplatom takvih depozita.

55. Da bi se zadovoljio test proporcionalnosti, zahtijevani depozit se ne smije smatrati pretjeranim niti smije predstavljati nepremostivu administrativnu ili finansijsku prepreku za ozbiljne kandidate koji žele učestvovati u izborima, a još manje smije predstavljati prepreku pojavljivanju odgovarajućih reprezentativnih političkih koncepcija ili čak uplitanju u princip pluralizma (*ibid.*, §§ 72–73). Uslov plaćanja depozita i odredbe prema kojima stranka mora osvojiti određeni postotak glasova da bi imala pravo na nadoknadu depozita i/ili troškova kampanje za cilj imaju promociju odgovarajuće reprezentativnih koncepcija, te su opravdani i proporcionalni u skladu sa članom 3 Protokola br. 1, ako se uzme u obzir širok stepen slobodne procjene dodijeljen državama u ovom pitanju (*Ruska konzervativna stranka poduzetnika i drugi protiv Rusije*, § 94). Ovo važi čak i kada troškove depozita nije moguće refundirati (*Sukhovetsky protiv Ukrajine*).

Međutim, pitanje da li je depozit moguće refundirati ili ne, može otvoriti dodatna pitanja u odnosu na član 1 Protokola br. 1. U predmetu *Ruska konzervativna stranka poduzetnika i drugi protiv Rusije*, Sud je utvrdio da je postupak na domaćem nivou, a koji je doveo do brisanja kompletne liste stranke zbog netačnih informacija koje su neki kandidati dali, predstavljao kršenje principa pravne sigurnosti. Stranka koja je podnijela predstavku već je uplatila izborni depozit. Uzimajući u obzir zauzeti stav u skladu sa članom 3 Protokola br. 1, Sud je utvrdio da odbijanje povrata tog iznosa predstavlja kršenje člana 1 Protokola br. 1.

## 2. Izbjegavanje pretjerane fragmentacije političkog krajolika

56. Uslovi koji se odnose na broj potpisa potrebnih za podnošenje kandidatske liste, ne predstavljaju prepreku izražavanju mišljenje naroda vezano za izbor zakonodavnih tijela (*Asensio Serqueda protiv Španije*, odluka Komisije; *Federación nacionalista Canaria protiv Španije* (odl.); *Brito Da Silva Guerra i Sousa Magno protiv Portugala* (odl.); *Mihaela Mihai Neagu protiv Rumunije* (odl.), § 31).

57. Takve mjere, međutim, moraju biti u svrhu ostvarivanja legitimnog cilja, kao što je razuman izbor kandidata, kako bi se osigurao njihov reprezentativni karakter i kako bi se onemogućile neprimjerene kandidature, a i one moraju biti proporcionalne tom cilju. Stoga je utvrđeno da je prag od 100.000 potpisa, što predstavlja 0,55% građana upisanih u spiskove birača, u skladu sa članom 3 Protokola br. 1 (*ibid.*).

58. Slično tome, Sud je zauzeo stav da je uslov, prema kojem je uz potpise potrebno priložiti i uvjerenja da su potpisnici upisani u spisak birača, bio u svrhu ostvarivanja legitimnog cilja osiguravanja da potpisnici imaju glasačko pravo i da svaki od njih podržava samo jednu kandidaturu. Iz tog razloga nije bilo neproporcionalno odbiti zahtjev za kandidaturu koji nije zadovoljavao navedene formalne uslove (*Brito Da Silva Guerra i Sousa Magno protiv Portugala* (odl.)).

59. Međutim, utvrđivanje minimalnog broja potpisa i njihova potvrda moraju biti u skladu sa vladavinom prava i štiti integritet izbora. U predmetu *Tahirov protiv Azerbejdžana* zaštitne mjere koje je pružila Izborna komisija, a koja je odbila kandidaturu podnosioca predstavke, nisu bile dovoljne, naročito u odnosu na imenovanje eksperata koji su odlučivali o valjanosti potpisa. Pored toga, podnositelj nije bio u mogućnosti prisustvovati sastancima Komisije ili iznijeti svoje argumente od kojih Komisija nije razmotrila niti jedan. Odbijanje kandidature podnosioca na osnovu navodne nevaljanosti potpisa koje je dostavio, stoga je okvalificirano proizvoljnim. Sud je na osnovu izvještaja OSCE-a konstatirao sistemsku prirodu ovih nedostataka i broj kandidatura proizvoljno odbijenih zbog ovih razloga. Sud je zaključio da jednostrana izjava Vlade nije bila dovoljna da garantira poštovanje ljudskih prava, te je istu odbio i započeo sa ispitivanjem merituma.

60. Sud je iste kriterije usvojio i u odnosu na raspodjelu mjesta u skladu sa rezultatima izbora. Izborni sistemi nastoje ostvariti ciljeve koji su nekad skoro pa nekompatibilni: s jedne strane treba relativno vjerodostojno odraziti stavove ljudi, a sa druge kanalisati koncepcije koje će dovesti do profiliranja adekvatno jasne i usklađene političke volje. Član 3 Protokola br. 1 stoga ne implicira da svi glasovi moraju nužno imati istu težinu vezano za ishod izbora ili da svi kandidati moraju imati jednake šanse za pobjedu i da niti jedan izborni sistem ne može eliminisati „potrošene glasove“ (*Partija "Jaunie Demokrāti" i Partija "Mūsu Zeme" protiv Latvije* (odl.)).

61. Efekti izbornog praga mogu se razlikovati od zemlje do zemlje i različiti sistemi mogu nastojati ostvariti različite, nekada čak suprotne političke ciljeve. Određeni sistem se može koncentrirati više na pravičnu zastupljenost stranaka u parlamentu, dok neki drugi može za cilj imati izbjegavanje fragmentacije stranačkog sistema i podsticati formiranje vladajuće većine sa samo jednom parlamentarnom strankom. Sud je zauzeo stav da se niti jedan od ovih ciljeva sam po sebi ne može smatrati nerazumnim. Nadalje, uloga izbornih pragova se razlikuje ovisno od toga na kojem su nivou utvrđeni, kao i od stranačkog sistema u svakoj zemlji. Nizak prag ne dozvoljava učešće samo izuzetno malim grupacijama, što otežava formiranje stabilnih većina, dok u slučajevima gdje su partijski sistemi značajno fragmentirani, visok prag brojne glasače ostavlja bez adekvatne zastupljenosti. Sve ove situacije ukazuju i na raznolikost mogućih rješenja. Sud stoga ne može donijeti odluku o određenom pragu bez uzimanja u obzir izbornog sistema čiji je i sam dio (*Yumak and Sadak v. Turkey* [GC], §§ 131–132).

62. Kad je riječ o, na primjer, zahtjevu za ispunjavanje dva alternativna uslova – osvajanje barem 30% važećih glasova u zasebnoj pojedinačnoj izornoj jedinici ili barem 6% važećih glasova u cjelokupnoj autonomnoj zajednici – Sud je zauzeo stav da takav sistem ne samo da ne predstavlja prepreku za kandidaturu na izborima, nego čak pruža određenu zaštitu manjim političkim strankama (*Federación nacionalista Canaria protiv Španije* (old.)). Sud je na sličan način zaključio da je prag od 5% glasova, koji lista kandidata mora osvojiti da bi bila izabrana i da bi učestvovala u raspodjeli pozicija, u skladu sa članom 3 Protokola br. 1 i činjenicom da podstiče odgovarajuće reprezentativne koncepcije i doprinosi izbjegavanju prekomjerne fragmentiranosti parlamenta (*Partija "Jaunie Demokrāti" i Partija "Mūsu Zeme" protiv Latvije* (old.)).



63. U predmetu *Strack i Richter protiv Njemačke* (odl.) Sud se pozvao na sopstvenu sudsku praksu po pitanju izbornih pragova u svjetlu Konvencije. Budući da su mu predmet dostavili glasači, prvi put se pozabavio i pitanjem praga iz perspektive aktivnog aspekta člana 3 Protokola br. 1. Podnosioci predstavke žalili su se na prag od 5% glasova na državnom nivou koji politička stranaka mora ostvariti da bi imala pravo na jedno od mjesta dodijeljenih Njemačkoj u Evropskom parlamentu. Ustavni sud Njemačke je 2011. godine utvrdio da je ova zakonska odredba u suprotnosti sa Osnovnim zakonom, ali nije poništio rezultate izbora iz 2009. godine. Uzevši u obzir širok stepen slobodne procjene koji države imaju u takvim pitanjima, Evropski sud je odbacio predstavku utvrdivši da je uplitanje bilo proporcionalno cilju koji se želio ostvariti (očuvanje parlamentarne stabilnosti). Sud je naveo da je Evropska unija izričito dozvolila državama članicama da izborne pragove određuju u iznosu do 5% glasova i da se značajan broj država članica oslanja na tu mogućnost.

64. Predmet *Partei Die Friesen protiv Njemačke* odnosio se na prag od 5% glasova koji je pokrajina Donja Saksonija odredila kao uslov za dobijanje mjesta u parlamentu. Podnosilac predstavke, politička stranka koja zastupa interese manjinske grupe u toj pokrajini, tvrdila je da prag od 5% predstavlja kršenje njenog prava na učešće u izborima bez diskriminacije (član 4 u vezi sa članom 3 Protokola br. 1) i zahtijevala je izuzeće od ovog pravila. Dakle, pitanje koje je ovdje pokrenuto odnosilo se na opseg obaveza država članica u odnosu na zaštitu manjina u kontekstu izbora. Sud je zauzeo stav da čak i kada se tumači u svjetlu Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina iz 1998. godine – koja je naglasak stavljala na učešće nacionalnih manjina u javnim poslovima – Evropska konvencija ne poziva na drukčiji tretman u korist manjinskih stranaka u ovom kontekstu. Sud nije utvrdio kršenje Konvencije u ovom predmetu.

65. Za razliku od tog predmeta, Sud je u predmetu *Yumak and Sadak v. Turkey* [GC] utvrdio da izborni prag od 10% djeluje pretjerano i složio se sa organima Vijeća Evrope koji su preporučili spuštanje praga. Prag na tom nivou ponukao je stranke da se koriste strategijama koje ne doprinose transparentnosti izbornog procesa. Međutim, nakon ocjenjivanja situacije u konkretnom političkom kontekstu navedenih izbora i nakon razmatranja dostavljenih korektivnih mjera i drugih garancija – poput mogućnosti formiranja izbornih koalicija sa drugim političkim strankama ili uloge Ustavnog suda – čime su efekti praga od 10% u praksi bili ograničeni, Sud nije bio uvjeren da je izborni prag utvrđen na tom nivou imao efekat narušavanja prava u njihovoj suštini koja su podnosiocima predstavke osigurana članom 3 Protokola br. 1.

66. Konačno, iznenadne i neočekivane izmjene pravila za izračun glasova mogu dovesti do kršenja člana 3 Protokola br. 1. Sud je utvrdio kršenje tog člana u odnosu na članove parlamenta koji su ostali bez svojih mjesta nakon što je posebni Vrhovni sud neočekivano odstupio od ustaljene sudske prakse prilikom izračuna izbornog koeficijenta. Sud je naročito uzeo u obzir činjenicu da je promjena sudske prakse, nakon izbora, dovela do promjene značenja i težine koja je pridavana neispunjenim glasačkim listićima te da je stoga bio odgovoran za promjenu volje glasačkog tijela izražene na izborima. Također je proizveo nesrazmjer u odnosu na činjenicu kako su aktuelni članovi parlamenta izabrani (*Paschalidis, Koutmeridis and Zaharakis protiv Grčke*).

## D. Drugi legitimni ciljevi

67. Budući da nije ograničen iscrpnim spiskom, kao u kontekstu članova 8 do 11 Konvencije, Sud može prihvatiti niz drugih legitimnih ciljeva kao opravdanje za ograničavanje prava na kandidaturu.

68. Sud je stoga načinio razliku između lojalnosti prema državi i lojalnosti prema vladi. I dok potreba da se osigura lojalnost prema državi može predstavljati legitiman cilj koji opravdava ograničavanje izbornih prava, to nije slučaj i sa lojalnošću prema vladi (*Tănase protiv Moldavije* [VV], § 166). Na sličan način utvrđivanje obaveze adekvatnog poznavanja službenog jezika može biti u svrhu ostvarivanja legitimnog cilja (*Podkolzina protiv Latvije*). Sud je također utvrdio da je svrha obaveze nametnute kandidatima u parlamentarnim izborima da podnesu tačne informacije o zaposlenju i stranačkoj pripadnosti bila omogućiti biračima da načine informiran izbor u odnosu na profesionalnu

i političku pozadinu kandidata te da stoga predstavlja legitiman cilj (*Krasnov i Skuratov protiv Rusije*). Za razliku od toga, nepodobnost kandidata temeljena isključivo na navodno nepravilnoj formi dokumenata koje je dostavio, nije bila proporcionalna cilju koji se nastojao ostvariti (*ibid.*, §§ 65–66).

69. Sud je također proglasio neprihvatljivom predstavku kojom se žali na obavezu izrečenu krajnje tradicionalnoj protestantskoj stranci da svoje liste kandidata otvori i za žene. Sud je utvrdio da napredak ka rodnoj ravnopravnosti u državama članicama ne dozvoljava državi da podrži stav prema kojem žene imaju sporednu ulogu u odnosu na muškarce (*Staatkundig Gereformeerde Partij protiv Holandije* (odl.)).

70. Nadalje, u predmetu *Melnitchenko protiv Ukrajine*, podnosiocu predstavke koji je imao izbjeglički status u SAD-u odbijena je kandidatura na temelju činjenice da je naveo netačne informacije o boravištu. U skladu sa važećim zakonodavstvom, dostavio je informacije iz internog pasoša koji je još uvijek posjedovao, a prema kojem živi u Ukrajini. Sud se složio da je boravište moguće navesti kao uslov za registraciju kandidatura. Međutim, Sud je naveo da je podnosilac postupio u skladu sa zakonom koji nije propisivao obavezu neprekinutog boravišta u zemlji. Uz to je bio suočen sa izborom da li da ostane u Ukrajini i izloži se opasnosti tjelesnih povreda, što bi mu onemogućilo ostvarivanje političkih prava, ili da napusti zemlju i time izgubi mogućnost kandidiranja na izborima. Sud je stoga utvrdio da je ovdje došlo do kršenja člana 3 Protokola br. 1.

71. I, konačno, u predmetu *Antonenko protiv Rusije* (old.), Sud je podnosiocu predstavke zabranio učešće u izborima dan prije glasanja, navodeći da su uočene finansijske nepravilnosti i da je izborna kampanja bila nepoštena. Podnosilac predstavke nije se žalio na poništavanje kandidature, već na činjenicu da je odluka donesene netom prije otvaranja glasačkih mjesta. Sud je utvrdio da je navedeni izbor momenta bio u skladu sa domaćim zakonodavstvom i da njime nije bilo ugroženo moguće podnošenje žalbe, s obzirom na to da nikakvih daljnjih žalbi na odluku nije ni bilo.

72. Sud je također u više navrata prihvatio da mogući kandidati mogu biti isključeni zbog stavova koje zastupaju. U predmetu *Gitonas i drugi protiv Grčke*, zakonodavstvo je onemogućavalo određenim nosiocima javnih funkcija – uključujući plaćene javne službenike i osoblje javnopravnih tijela i javnih preduzeća – kandidiranje na izborima i mogućnost da budu izabrani u bilo kojoj izbornoj jedinici u kojoj su vršili dužnost duže od tri mjeseca u periodu od tri godine prije izbora: diskvalifikacija bi se primjenjivala čak i bez obzira na prethodnu ostavku kandidata, za razliku od položaja nekih drugih kategorija javnih službenika. Sud je utvrdio da se ovom mjerom ostvarivala dvojaka svrha: njome se osiguravalo da kandidati različitih političkih ubjeđenja imaju jednaku mogućnost uticaja i štiti je izbornu tijelo od pritiska različitih javnih službenika. Sud je sljedeće godine ponovo istaknuo da je ograničenjima, koja se odnose na učešće konkretnih kategorija službenika lokalnih vlasti u oblicima političke aktivnosti, nastojao ostvariti legitiman cilj zaštite prava drugih, kako članova vijeća tako i glasača, na djelotvornu političku demokratiju na lokalnom nivou. Uzimajući u obzir činjenicu da su se one primjenjivale samo tokom perioda dok su podnosioci predstavke obnašali funkcije na koje su se politička ograničenja odnosila, mjere su i dalje smatrane proporcionalnim. (*Ahmed i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*). U predmetu *Brike protiv Latvije*, Sud je dodao da onako kako se nepodobnost državnih službenika smatrala proporcionalnim odgovorom na zahtjev da se osigura nezavisnost državne službe, jednako tako se, ako ne i u većoj mjeri, nepodobnost sudija smatra proporcionalnim odgovorom, jer se time građanima nastoje osigurati prava zaštićena članom 6 Konvencije. Stoga je Sud zaključio da nije došlo do kršenja same suštine garantiranih prava s obzirom na to da je sudinica mogla podnijeti ostavku na tu funkciju kako bi se kandidirala na izborima.

73. Predmet *Dupré protiv Francuske* (odl.) odnosio se, nakon stupanja na snagu Lisabonskog ugovora, na izbor dva dodatna francuska zastupnika u Evropskom parlamentu 2011. godine u pola mandata. Od tri mogućnosti koje su joj bile na raspolaganju, Vlada Francuske se odlučila da nove članove Evropskog parlamenta izabere Narodna skupština Francuske iz svojih redova, čime je

spriječila podnosioca predstavke da se kandidira na izborima. Sud je prihvatio da je ovakav pristup bio u svrhu legitimnog cilja uzimajući u obzir rizik slabog učešća, visokih troškova za popunjavanje samo dva mjesta i složenosti organiziranja takvih izbora (§ 25). Budući da je mjera bila ograničenog učinka, Sud je utvrdio da nije bila neproporcionalna svrsi ostvarivanja legitimnog cilja.

74. Međutim, ograničenja koja se odnose na pravo kandidiranja na izborima, čak i kada su u svrhu ostvarivanja legitimnog cilja, ne smiju dovesti do toga da se to pravo učini nedjelotvornim, bilo kao posljedica prekasnog ili iznenadnog uvođenja određenih uslova, ili zbog toga što nisu dovoljna jasna. U predmetu *Lykourazos protiv Grčke* zakonodavstvo kojim je propisano da je bilo kakva profesionalna djelatnost nespojiva sa pozicijom člana parlamenta primijenjeno je odmah na postojeće zakonodavno tijelo i članovi parlamenta su se morali odreći svojih mjesta, iako ta nespojivost nije bila najavljena prije izbora. Nisu postojali razlozi izuzetne važnosti koji su mogli opravdati trenutnu primjenu apsolutne zabrane. Sud se prvi put pozvao na princip legitimnih očekivanja i utvrdio kršenje člana 3 Protokola br. 1. Isti je princip primijenio i u predmetu *Ekoglasnost protiv Bugarske*. Premda niti jedan od tri nova uslova uvrštena u izbornu zakonodavstvo sam po sebi nije predstavljao problem, činjenica da su usvojeni sa zakašnjenjem ostavila je podnosiocu predstavke samo mjesec dana da ih ispoštuje. Sud je zauzeo stav da su uslovi za učešće u izborima nametnuti političkim grupama predstavljali sastavni dio osnovnih izbornih pravila. Ti su uslovi stoga morali imati istu vremensku pouzdanost kao i drugi osnovni elementi izbornog sistema. Sud je također utvrdio da su odredbe na temelju kojih je bivšem pripadniku sveštenstva odbijena kandidatura nedovoljno precizne i stoga nepredvidive. Time je izbornom tijelu dat preširok stepen slobodne procjene i ostavljeno previše prostora za proizvoljnost u primjeni tog ograničenja (*Seyidzade protiv Azerbejdžana*).

## E. Od izborne kampanje...

75. Da bi prava garantirana članom 3 Protokola br. 1 bila djelotvorna, njihova zaštita ne smije ostati ograničena samo na pitanje kandidature. Stoga je izborna kampanja također u okviru ove odredbe.

76. Sud je već u nizu predmeta vezano za član 10 Konvencije naglasio blizak odnos između prava na slobodne izbore i slobode izražavanja. Utvrdio je da ova prava, a naročito sloboda političke rasprave, predstavljaju temelj svakog demokratskog sistema. Ova dva prava su međusobno povezana i djeluju tako da podupiru jedno drugo: na primjer, sloboda izražavanja predstavlja jedan od „uslova” neophodnih za „osiguravanje slobodnog izražavanja mišljenja ljudi prilikom izbora zakonodavnih tijela”. Zbog toga je prevažno dopustiti slobodan protok svih vrsta mišljenja i informacija u periodu koji prethodi izborima (*Bowman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, § 42).

77. Budući da su ova prava međusobno ovisna, brojni predmeti koji se odnose na izborne kampanje razmatraju se u skladu sa članom 10. Sud je, na primjer, utvrdio kršenje člana 10 zbog izricanja novčane kazne televizijskoj stanici koja je emitirala reklamu za malu političku stranku, što je bilo u suprotnosti sa zakonodavstvom koje zabranjuje bilo kakvo političko oglašavanje na televiziji (*TV Vest AS i Rogaland Pensjonistparti protiv Norveške*). Međutim, Sud nije utvrdio ništa sporno u odnosu na član 10 u predmetu u kojem je izborna komisija izrekla upozorenje ženi političarki koja je tokom emisije na televiziji, emitirane uživo pred izbore, protukandidatkinju u njenom odsustvu okarakterizirala kao „lopova” (*Vitrenko i drugi protiv Ukrajine*).

78. Međutim, predmeti koji se posebno odnose na raspodjelu vremena u eteru tokom preidzborne kampanje, mogu dovesti do otvaranja određenih pitanja u vezi sa članom 3 Protokola br. 1. U predmetu koji se odnosio na pružanje jednakog vremena u eteru različitim kandidatima, Sud je naveo da, iako je u članu 3 Protokola br. 1 sadržan princip jednakog tretmana svih građana u ostvarivanju izbornih prava, on, kao takav, političkim strankama ne garantuje pružanje vremena u eteru na radiju ili televiziji tokom predizborne kampanje. Međutim, u izuzetnim okolnostima može doći do problema ukoliko se, na primjer, u periodu pred izbore jednoj stranci onemogućiti bilo kakav

oblik emitiranja političkog sadržaja, dok se drugim strankama dodijele termini za tu svrhu (*Partija "Jaunie Demokrāti" i Partija "Mūsu Zeme" protiv Latvije* (odl.)).

79. U predmetu *Komunistička stranka Rusije i drugi protiv Rusije*, Sud se pozabavio pitanjem da li je država imala pozitivnu obavezu u skladu sa članom 3 Protokola br. 1 osigurati da je izvještavanje reguliranih medija objektivno i u skladu sa duhom „slobodnih izbora“, čak i kada ne postoje neposredni dokazi namjerne manipulacije. Sud je utvrdio da postojeći sistem izbornih pravnih lijekova može adekvatno zadovoljiti procesne pozitivne obaveze države. Kada je riječ o materijalnom aspektu obaveze i navodima da je država trebala osigurati neutralnost audiovizuelnih medija, Sud je zauzeo stav da su određeni koraci poduzeti kako bi se osigurala neka mjera prisustva opozicionih stranaka i kandidata na TV-u i kako bi se osigurala uređivačka nezavisnost i neutralnost medija. Ova rješenja vjerovatno nisu osigurala *de facto* jednakost, ali nije bilo moguće utvrditi da država nije uspjela ispuniti pozitivnu obavezu u ovoj oblasti u obimu koji bi predstavljao kršenje člana 3 Protokola br. 1.

80. U predmetu *Oran protiv Turske*, podnosilac predstavke se žalio da kao nezavisni kandidat, za razliku od političkih stranaka, nije mogao ostvariti pristup emitiranju izbornog sadržaja na teritoriji cijele države putem radija i televizije Turske. Sud je zauzeo stav da je podnosilac predstavke kao nezavisni kandidat, za razliku od političkih stranaka, trebao imati mogućnost obratiti se glasačima samo u izornoj jedinici u kojoj se kandidirao. Pored toga, nije mu bilo zabranjeno da koristi sve druge raspoložive metode vođenja predizborne kampanje koje su bile na raspolaganju svim nezavisnim kandidatima u navedenom vremenu. Sud je stoga utvrdio da nije bilo kršenja člana 3 protokola br. 1.

81. I naposljetku, u predmetu *Uspaskich protiv Litvanije*, podnositelj predstavke, političar, žalio se da zbog kućnog pritvora, koji mu je određen u sklopu krivične istrage za političku korupciju, nije mogao učestvovati u parlamentarnim izborima pod istim uslovima kao i drugi kandidati. Prilikom utvrđivanja da nije bilo kršenja člana 3 Protokola br. 1, Sud je posebno uzeo u obzir činjenicu da je podnosilac predstavke bio u mogućnosti voditi kampanju od kuće ukoliko je to želio. Budući da je bio dobro poznat političar i da su članovi njegove stranke učestvovali u susretima sa glasačima uživo, kućni pritvor podnosiocu predstavke nije onemogućio učešće u izborima u mjeri u kojoj bi to uticalo na krajnji ishod. Uz to je domaće zakonodavstvo omogućavalo sistem individualnih pritužbi i žalbi, koji je podnosilac predstavke i iskoristio, u odnosu na izborna pitanja.

## F. ...do izvršenja mandata

82. Od 1984. do danas stav je Komisije da nije dovoljno da osoba ima pravo da se kandidira; mora također imati pravo i da vrši funkciju na koju ju je izabrao narod. Zauzimanje stava suprotnog ovome bi pravo na kandidiranje učinilo besmislenim (*M. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije). Komisija je, međutim, u tom istom predmetu bila stava da nemogućnost izabranog člana parlamenta da zauzme svoje mjesto zbog činjenice da je već član stranog zakonodavnog tijela, predstavlja ograničenje koje je u skladu sa članom 3 Protokola br. 1.

83. Sud je u tri predmeta protiv Turske razmatrao kakve su posljedice članovi parlamenta pretrpjeli zbog raspada političkih stranaka kojima su pripadali. Predmet *Sadak i drugi protiv Turske (br. 2)* odnosio se na političku stranku koja je rasformirana zbog ugrožavanja teritorijalnog integriteta i jedinstva države. Članovi parlamenta iz te stranke automatski su ostali bez svojih mjesta. Sud je zauzeo stav da uplitanje u slobodu izražavanja opozicionih članova parlamenta zahtijeva detaljno razmatranje. Podnosioci predstavke su mjesta u parlamentu izgubili automatski i neovisno od političkih aktivnosti kojima su se bavili na ličnoj osnovi. To je stoga bila ekstremno oštra mjera koja je bila neproporcionalna bilo kojem legitimnom cilju na koji bi se moglo pozvati.

84. U predmetu *Kavakçı protiv Turske* politička prava podnositeljici predstavke privremeno su ograničena zbog raspuštanja stranke kojoj je pripadala. Sud je zauzeo stav da je svrha tih mjera bila

očuvanje sekularnog karaktera političkog režima Turske i da je, uzimajući u obzir važnost tog principa za demokratski režim u Turskoj, ta mjera služila u svrhu ostvarivanja legitimnog cilja sprečavanja nereda i zaštite prava i sloboda drugih. Međutim, kada je riječ o proporcionalnosti sankcije, opseg tada važećih ustavnih odredbi o raspuštanju političkih stranaka bio je veoma širok. Sva djela i komentari članova stranke mogli su se pripisati stranci čime bi se ona našla u središtu protuustavnih aktivnosti i bila predmetom odluke o raspuštanju. Nikakva razlika nije pravljena između različitih nivoa uključenosti članova stranke u sporne aktivnosti. Pored toga, određeni članovi stranke koji su se nalazili u sličnoj situaciji kao i podnositeljica predstavke, prije svega predsjednik i potpredsjednik, nisu kažnjeni. Sud je slijedom toga utvrdio da sankcija nije proporcionalna i da je došlo do kršenja člana 3 Protokola br. 1.

85. U drugom predmetu koji se odnosio na člana parlamenta iz iste stranke, a koji je također ostao bez mjesta, Sud je ponovo utvrdio kršenje člana 3 Protokola br. 1, ali je sa zanimanjem primijetio usvajanje ustavnih amandmana kojima je osnažen status članova parlamenta i koji su kao mogući efekat imali smanjivanje učestalosti diskvalifikacije članova parlamenta na takvim osnovama (*Sobaci protiv Turske*).

86. U predmetu *Lykourazos protiv Grčke* Sud je utvrdio da novi uslov o nespojivosti funkcija, koji se odnosio na članove parlamenta, nije bio objavljen prije izbora i da je iznenadio i podnosioca predstavke i one koji su glasali za njega tokom njegovog mandata. Sud je zauzeo stav da je sudija prilikom ocjenjivanja izbora podnosioca predstavke, u skladu sa novim članom Ustava, a ne uzimajući u obzir činjenicu da je izabran prije toga sasvim legalno, oduzeo mjesto u parlamentu podnosiocu predstavke i time njegovim glasačima uskratio mogućnost da ih sljedeće četiri godine zastupa kandidat koga su izabrali na slobodan i demokratski način, što je bilo u suprotnosti sa principom legitimnih očekivanja. Sud je u predmetu *Paschalidis, Koutmeridis i Zaharakis protiv Grčke* na sličan način utvrdio da je neočekivano odstupanje od presedana nakon izbora, a u vezi sa izračunom izbornih koeficijenata, što je dovelo do diskvalifikacije niza izabranih članova parlamenta, predstavljalo kršenje člana 3 Protokola br. 1.

87. U predmetu *Paunović i Milivojević protiv Srbije* Sud je odlučivao o praksi političkih stranaka koja je podrazumijevala korištenja nedatiranih izjava o ostavkama svojih članova izabranih u parlament a koje su potpisivali prije preuzimanja funkcije, što je stranci omogućavalo da takve članove smijeni protiv njihove volje u bilo kojem trenutku. Sud je krenuo od stava da, iako je stranka zahtijevala potpisivanje izjava, samo je parlament imao nadležnost za oduzimanje mjesta. Stoga je država bila ta koja je prihvatanjem ostavke članu parlamenta oduzimala mjesto. Predstavka člana parlamenta kojem je oduzeto mjesto iz tog razloga je proglašena prihvatljivom *ratione personae*. Sud je nakon toga utvrdio da je sporna praksa bila u suprotnosti sa domaćim zakonodavstvom koje je propisivalo da takve ostavke članovi parlamenta moraju lično podnijeti. Stoga je utvrđeno kršenje člana 3 Protokola br. 1. Predmet *Occhetto protiv Italije* (odl.) odnosio se na prepuštanje mjesta u Evropskom parlamentu. Podnosilac predstavke je nakon potpisivanja dokumenta o prepuštanju mjesta, a na temelju sporazuma sa suosnivačem političkog pokreta kojem je pripadao, promijenio mišljenje. Sljedeći kandidat na listi je, međutim, već preuzeo navedeno mjesto. Sud je utvrdio da kandidat nakon izbora ima pravo preuzeti mjesto u zakonodavnom tijelu, ali ujedno i da to nije obavezan učiniti. Svaki kandidat može iz političkih ili ličnih razloga odbiti preuzimanje mjesta na koje je izabran i za odluku o bilježenju takvog odustajanja se ne može tvrditi da je u suprotnosti sa principom univerzalnog prava glasa. Sud je dodao da je neprihvatanje povlačenja odluke podnosioca zahtjeva o prepuštanju mjesta bilo u svrhu ostvarivanja legitimnih ciljeva osiguravanja pravne sigurnosti u izbornom procesu i zaštite prava drugih, naročito prava osobe koja je proglašena izabranom na mjesto koje je u protivnom mogao zauzeti podnosilac predstavke. Podnosilac predstavke je svoje želje iznio posve nedvosmisleno u pisanoj formi, te je istakao da je njegova odluka o prepuštanju mjesta konačna. I naposljetku, imao je priliku da kroz postupak na domaćem nivou – u skladu sa pravom EU – iznese argumente za koje je smatrao da idu u prilog njegovoj odbrani. Sud je stoga utvrdio da nije bilo kršenja člana 3 Protokola br. 1.

## IV. Izborni sporovi

88. Veliki je broj predmeta koji se odnose na izborne sporove. Ovo pitanje, međutim, nije moguće razmatrati po članu 6 Konvencije, za koji je Sud utvrdio da je neprimjenjiv. Sud je zauzeo stav da je pravo podnosioca predstavke da se kandidira na izborima za Narodnu skupštinu Francuske i zadrži mjesto političko, a ne „građansko” pravo u smislu člana 6 § 1, s obzirom na to da sporovi koji se odnose na aranžmane za ostvarivanje ovog prava nisu u opsegu člana 3 Protokola br. 1 (*Pierre-Bloch protiv Francuske*, § 50). Bitno je navesti i da krivični dio člana 6 nije primijenjen u odnosu na kazne izrečene zbog kršenja izbornih pravila (*ibid.*, § 61). U predmetu *Geraguyn Khorhurd Patgamavorakan Akumb protiv Armenije*, nevladina organizacija kao podnosilac predstavke vršila je ulogu posmatrača tokom parlamentarnih izbora. Spor je pokrenut zbog propusta te NVO da dostavi različite dokumente. Sud je zauzeo stav da ishod postupka nije zadirao u prava NVO te da stoga ne potpada pod opseg člana 6 § 1 Konvencije.

89. Međutim, odsustvo djelotvornog pravnog lijeka u kontekstu izbornog procesa u nekoliko navrata je razmatrano po članu 13 Konvencije. Sud je naveo da je u izbornom procesu moguće smatrati djelotvornim samo one pravne lijekove koji su u stanju osigurati pravilno funkcioniranje demokratskog procesa (*Petkov i drugi protiv Bugarske*). U predmetu *Petkov i drugi protiv Bugarske* imena podnosioca predstavke izbrisana su sa liste kandidata svega deset dana prije izbora na osnovu zakonodavstva usvojenog nepuna tri mjeseca ranije. Te odluke o brisanju njihovih imena kasnije su proglašene ništavnim, ali s obzirom na činjenicu da izborni organi nisu podnosiocima predstavke vratili na listu kandidata, bilo im je onemogućeno da se kandidiraju. Sud je zauzeo stav da s obzirom na to da je pravni lijek dostupan u kontekstu izbora nudio samo novčanu naknadu nije bilo moguće smatrati djelotvornim po članu 13 Konvencije. U predmetu *Grosaru protiv Rumunije* Sud je istakao da podnosiocu predstavke, kandidatu koji nije prošao na izborima za zakonodavno tijelo, nije omogućeno sudsko razmatranje tumačenja spornog izbornog zakonodavstva i utvrdio je kršenje člana 13 zajedno sa članom 3 Protokola br. 1. Sud je također utvrdio kršenje člana 13 u vezi sa članom 3 Protokola br. 1 u predmetu *Paunović i Milivojević protiv Srbije* u odnosu na nepostojanje djelotvorne mogućnosti za osporavanje nezakonitog uklanjanja člana parlamenta sa pozicije (§§ 68–72).

90. Jedna od ključnih garancija slobodnih i poštenih izbora predstavlja postojanje domaćeg sistema za djelotvorno razmatranje pojedinačnih pritužbi i žalbi o pitanjima koja se odnose na izborna prava. Postojanje takvog sistema osigurava djelotvorno ostvarivanje pojedinačnih prava da se glasa i kandidira, održava opće povjerenje na način na koji država upravlja izbornim procesom i predstavlja važno sredstvo na raspolaganju državi u ispunjavanje pozitivne obaveze po članu 3 Protokola br. 1 koja se odnosi na održavanja demokratskih izbora (*Uspaskich protiv Litvanije*, § 93).

91. Kada pravni lijek postoji, pred Sudom je moguće žaliti se na njegove nedostatke po članu 3 Protokola br. 1. Ti nedostaci mogu predstavljati kršenje tog člana ako dovode u pitanje integritet izbornog procesa. Određene minimalne zaštitne mjere moraju postojati kako bi se spriječila proizvoljnost u procesu donošenja odluka u vezi s nepodobnošću kandidata ili u sporovima koji se vode u odnosu na izborne rezultate. Veoma je važno da takve odluke donosi tijelo koje može pružiti minimalne garancije u korist svoje nepristrasnosti. Slično tome, takvom se tijelu ne smije dati pretjerano diskreciono pravo: ono mora biti precizno određeno odredbama domaćeg zakona. I konačno, sam postupak mora biti takav da osigura donošenje pravične, objektivne i adekvatno obrazložene odluke i da nadležnom tijelu ne dozvoljava bilo kakav oblik zloupotrebe vlasti (*Podkolzina protiv Latvije*, § 35; *Kovach protiv Ukrajine*, §§ 54–55; *Kerimova protiv Azerbejdžana*, §§ 44–45; *Riza i drugi protiv Bugarske*, § 144). Kada se upusti u razmatranja takvih pitanja, Sud se ograničava na utvrđivanje da li je odluka donesena proizvoljno ili je očigledno nerazumna (*ibid.*, § 144; *Kerimli i Alibeyli protiv Azerbejdžana*, §§ 38–42).

92. Odluke kojima se poništavaju izbori moraju odražavati istinsku nemogućnost utvrđivanja želja birača (*Kovach protiv Ukrajine*). U predmetu *Kerimova protiv Azerbejdžana* Sud je utvrdio da dva izborna službenika svojim uplitanjem nisu uspjeli uticati na konačan rezultat izbora na kojima je podnositeljica predstavke ostvarila uspjeh. Unatoč tome, državne vlasti su poništile rezultate izbora zbog kršenja domaćeg izbornog zakona ne uzimajući u obzir ograničene efekte spornog uplitanja. Državne vlasti su takvom odlukom u suštini pomogle izbornim zvaničnicima omesti izbore. Lišivši je mogućnosti izbora u parlament, podnositeljici predstavke su ovakvom odlukom proizvoljno prekršena izborna prava. Njome je također pokazan nedostatak brige za integritet i djelotvornost izbornog procesa koji se nije mogao smatrati kompatibilnim sa duhom prava na slobodne izbore. Uloga sudova nije mijenjati izraz volje naroda. Stoga su u dva predmeta (*I.Z. protiv Grčke*, odluka Komisije; *Babenko protiv Ukrajine* (odl.)) organi Konvencije razmatrali pritužbe kandidata koji su ostvarili neuspjeh na izborima i koji su tvrdili da je izborni proces bio nepošten, ali su ih odbacili uslijed nepostojanja bili kakve stvarne štete u odnosu na ishod izbora. U predmetu *Riza i drugi protiv Bugarske* poništeni su rezultati sa 23 glasačka mjesta u inostranstvu zbog navodnih nepravilnosti uslijed čega je član parlamenta izgubio svoje mjesto. Sud je razmatrao i uplitanje u glasačko pravo 101 glasača i pravo na kandidaturu člana parlamenta i stranke koju je predstavljao. Sud je utvrdio da su čisto formalni razlozi navedeni za poništavanje izbora u nizu biračkih mjesta. Također je utvrdio da okolnosti koje je domaći sud naveo kao osnov za svoju odluku nisu u domaćem zakonodavstvu propisane na dovoljno jasan i predvidiv način, te da nije pokazano da bi takve okolnosti izmijenile izbor glasača ili iskrivile rezultate izbora. Uz to, izborni zakon nije predviđao mogućnost organiziranja novih izbora na glasačkim mjestima na kojima su rezultati poništeni – suprotno Kodeksu dobre prakse u izbornim stvarima Venecijanske komisije – čime bi se pomirio legitimni cilj koji se htio ostvariti poništavanjem izbora, odnosno očuvanje zakonitosti izbornog procesa, sa subjektivnim pravima glasača i kandidata na parlamentarnim izborima. Sud je, prema tome, utvrdio da nije bilo kršenja člana 3 Protokola br. 1. Odluke kojima se poništavaju rezultati izbora moraju se stoga temeljiti na istinskoj nemogućnosti utvrđivanja želja glasača.

93. Unatoč tome, države moraju osigurati djelotvorno razmatranje osnovanih pritužbi koje podnose pojedinci i da odluke koje se donose na domaćem nivou budu adekvatno obrazložene. Oslanjajući se naročito na Kodeks dobre prakse u izbornim stvarima Venecijanske komisije, Sud je mogao utvrditi da su domaće vlasti iznosile prenaplašeno formalne razloge za izbjegavanje razmatranja suštine pritužbi koje su se ticale izbora. Značajna razlika u broju glasova između kandidata ne igra nikakvu ulogu kada je riječ o potrebi da se nezavisno razmotre razmjere nepravilnosti prije utvrđivanja njihovog efekta na konačne rezultate izbora (*Namat Aliyev protiv Azerbejdžana*).

## Lista citiranih predmeta

Sudska praksa citirana u ovom Vodiču obuhvata presude i odluke Suda i odluke i izvještaje Evropske komisije za ljudska prava („Komisija”).

Osim ako drugačije nije navedeno, sve reference usmjeravaju na presudu u meritumu, nekog od vijeća Suda. Skraćenica „(odl.)” ukazuje na to da se radi o odluci Suda, a skraćenica „[VV]” da je predmet razmatran pred Velikim vijećem.

Poveznice na predmete citirane u elektronskoj verziji ovog Vodiča usmjeravaju na bazu podataka HUDOC (<<http://hudoc.echr.coe.int>>), koja omogućava pristup sudskoj praksi Suda (presude i odluke Velikog vijeća, vijeća i odbora, komunicirani predmeti, savjetodavna mišljenja i pravni sažeci iz Informativnih bilješki o sudskoj praksi) i Komisije (odluke i izvještaji), kao i rezolucijama Komiteta ministara.

Sud presude i odluke donosi na engleskom i/ili francuskom jeziku, koji su službeni jezici Suda. Baza podataka HUDOC također sadrži i prevode mnogih važnih predmeta na više od četrdeset neslužbenih jezika, kao i poveznice na oko stotinu zbirki sudske prakse dostupnih na internetu koje su izradile treće strane.

### —A—

*Ādamsons protiv Latvije*, br. 3669/03, 24. juni 2008.

*Ahmed i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2. septembar 1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-VI

*Alajos Kiss protiv Madžarske*, br. 38832/06, 20. maj 2010.

*Albanese protiv Italije*, br. 77924/01, 23. mart 2006.

*Anchugov i Gladkov protiv Rusije*, br. 11157/04 i 15162/05, 4. juli 2013.

*Antonenko protiv Rusije* (odl.), br. 42482/02, 23. maj 2006.

*Asensio Serqueda protiv Španije* (odl.), br. 23151/94, odluka Komisije od 9. maja 1994, Odluke i izvještaji 77-B

*Aziz protiv Kipra*, br. 69949/01, ECHR 2004-V

### —B—

*Babenko protiv Ukrajine* (odl.), br. 43476/98, 4. maj 1999.

*Benkaddour protiv Francuske* (odl.), br. 51685/99, 10. novembar 2003.

*Bompard protiv Francuske* (odl.), br. 44081/02, ECHR 2006-IV

*Boškoski protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije* (odl.), br. 11676/04, ECHR 2004-VI

*Bowman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 19. februar 1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-I

*Brike protiv Latvije* (odl.), br. 47135/99, 29. juni 2000.

*Brito Da Silva Guerra i Sousa Magno protiv Portugala* (odl.), br. 26712/06 i 26720/06, 17. juni 2008.

### —C—

*Komunistička stranka Rusije i drugi protiv Rusije*, br. 29400/05, 19. juni 2012.



—D—

*Dicle i Sadak protiv Turske*, br. 48621/07, 16. juni 2015.  
*Doyle protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), br. 30158/06, 6. februar 2007.  
*Dunn i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), br. 566/10 i 130 drugih, 13. maj 2014.  
*Dupré protiv Francuske* (odl.), br. 77032/12, 3. maj 2016.

—E—

*Ekoglasnost protiv Bugarske*, br. 30386/05, 6. novembar 2012.  
*Etxeberria i drugi protiv Španije*, br. 35579/03 i 3 druga, 30. juni 2009.

—F—

*Federación nacionalista Canaria protiv Španije* (odl.), br. 56618/00, ECHR 2001-VI  
*Frodl protiv Austrije*, br. 20201/04, 8. april 2010.

—G—

*Gruzijska laburistička stranka protiv Gruzije*, br. 9103/04, ECHR 2008.  
*Geraguyn Khorhurd Patgamavorakan Akumb protiv Armenije* (odl.), br. 11721/04, 14. april 2009.  
*Gitonas i drugi protiv Grčke*, 1. juni 1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-IV  
*Greens i M.T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 60041/08 i 60054/08, ECHR 2010 (izvodi)  
*Grosaru protiv Rumunije*, br. 78039/01, ECHR 2010.

—H—

*Hilbe protiv Lihtenštajna* (odl.), br. 31981/96, ECHR 1999-VI  
*Hirst protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 2)* [VV], br. 74025/01, ECHR 2005-IX

—I—

*I.Z. protiv Grčke*, br. 18997/91, odluka Komisije od 28. februara 1994, Odluke i izvještaji 76-A

—K—

*Kavakçı protiv Turske*, br. 71907/01, 5. april 2007.  
*Kerimli i Alibeyli protiv Azerbejdžana*, br. 18475/06 i 22444/06, 10. januar 2012.  
*Kerimova protiv Azerbejdžana*, br. 20799/06, 30. septembar 2010.  
*Kovach protiv Ukrajine*, br. 39424/02, ECHR 2008.  
*Krasnov i Skuratov protiv Rusije*, br. 17864/04 i 21396/04, 19. juli 2007.

—L—

*Labita protiv Italije* [VV], br. 26772/95, ECHR 2000-IV  
*Linkov protiv Češke Republike*, br. 10504/03, 7. decembar 2006.  
*Luchs protiv Njemačke*, br. 35385/97, odluka Komisije od 21. maja 1997.

*Lykourazos protiv Grčke*, br. 33554/03, ECHR 2006-VIII

## —M—

*M. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 10316/83, odluka Komisije od 7. marta 1984, Odluke i izvještaji 37

*Malarde protiv Francuske* (odl.), br. 46813/99, 5. septembar 2000.

*Mathieu-Mohin i Clerfayt protiv Belgije*, 2. mart 1987, Serija br. 113.

*Matthews protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 24833/94, ECHR 1999-I

*Melnitchenko protiv Ukrajine*, br. 17707/02, ECHR 2004-X

*Mihaela Mihai Neagu protiv Rumunije* (odl.), br. 66345/09, 6. mart 1994.

*Mółka protiv Poljske* (odl.), br. 56550/00, ECHR 2006-IV

## —N—

*Namat Aliyev protiv Azerbejdžana*, br. 18705/06, 8. april 2010.

## —O—

*Occhetto protiv Italije* (odl.), br. 14507/07, 12. novembar 2013.

*Oran protiv Turske*, br. 28881/07 i 37920/07, 15. april 2014.

## —P—

*Paksas protiv Litvanije* [VV], br. 34932/04, ECHR 2011 (izvodi)

*Partei Die Friesen protiv Njemačke*, br. 65480/10, 28. januar 2016.

*Partija "Jaunie Demokrāti" i Partija "Mūsu Zeme" protiv Latvije* (odl.), br. 10547/07 i 34049/07, 29. novembar 2007.

*Parti nationaliste basque – Organisation régionale d'Iparralde protiv Francuske*, br. 71251/01, ECHR 2007-II

*Paschalidis, Koutmeridis i Zaharakis protiv Grčke*, br. 27863/05 i 2 druga, 10. april 2008.

*Paunović i Milivojević protiv Srbije*, br. 41683/06, 24. maj 2016.

*Petkov i drugi protiv Bugarske*, br. 77568/01 i 2 druga, 11. juni 2009.

*Pierre-Bloch protiv Francuske*, br. 24194/94, 21. oktobar 1997.

*Podkolzina protiv Latvije*, br. 46726/99, ECHR 2002-II

*Polacco i Garofalo protiv Italije*, br. 23450/94, odluka Komisije od 15. septembra 1997.

*Py protiv Francuske*, br. 66289/01, ECHR 2005-I (izvodi)

## —R—

*Refah Partisi (Stranka blagostanja) i drugi protiv Turske* [VV], br. 41340/98 i 3 druga, ECHR 2003-II

*Riza i drugi protiv Bugarske*, br. 48555/10 i 48377/10, 13. oktobar 2015.

*Ruska konzervativna stranka poduzetnika i drugi protiv Rusije*, br. 55066/00 i 55638/00, 11. januar 2007.

—S—

*Sadak i drugi protiv Turske (br. 2)*, br. 25144/94 i 8 drugih, ECHR 2002-IV  
*Salleras Llinares protiv Španije* (odl.), br. 52226/99, ECHR 2000-XI  
*Scoppola protiv Italije (br. 3)* [VV], br. 126/05, 22. maj 2012.  
*Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine* [VV], br. 27996/06 i 34836/06, ECHR 2009.  
*Sevinger protiv Holandije* (odl.), br. 17173/07 i 17180/07, 6. septembar 2007.  
*Seyidzade protiv Azerbejdžana*, br. 37700/05, 3. decembar 2009.  
*Shindler protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 19840/09, 7. maj 2013.  
*Sitaropoulos i Giakoumopoulos protiv Grčke* [VV], br. 42202/07, ECHR 2012.  
*Sobaci protiv Turske*, br. 26733/02, 29. novembar 2007.  
*Socijalistička stranka i drugi protiv Turske*, 25. maj 1998, Izvještaji i presude 1998-III  
*Sukhovetskyy protiv Ukrajine*, br. 13716/02, ECHR 2006-VI  
*Söyler protiv Turske*, br. 29411/07, 17. septembar 2013.  
*Staatkundig Gereformeerde Partij protiv Holandije* (odl.), br. 58369/10, 10. juli 2012.  
*Strack i Richter protiv Njemačke* (odl.), br. 28811/12 i 50303/12, 5. juli 2016.

—T—

*Tahirov protiv Azerbejdžana*, br. 31953/11, 11. juni 2015.  
*Tănase protiv Moldavije* [VV], br. 7/08, ECHR 2010.  
*Timke protiv Njemačke*, br. 27311/95, odluka Komisije od 11. septembra 1995.  
*TV Vest AS i Rogaland Pensjonistparti protiv Norveške*, br. 21132/05, ECHR 2008.

—U—

*Ujedinjena komunistička stranka Turske i drugi protiv Turske*, 30. januar 1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-I  
*Uspaskich protiv Litvanije*, br. 14737/08, 20. decembar 2016.

—V—

*Vito Sante Santoro protiv Italije*, br. 36681/97, ECHR 2004-VI  
*Vitrenko i drugi protiv Ukrajine*, br. 23510/02, 16. decembar 2008.

—X—

*X. protiv Njemačke*, br. 2728/66, odluka Komisije od 6. oktobra 1967, Zbirka 25.  
*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 7140/75, odluka Komisije od 6. oktobra 1976, Odluke i izvještaji 7  
*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 7566/76, odluka Komisije od 11. decembra 1976, Odluke i izvještaji 9  
*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 7730/76, odluka Komisije od 28. februara 1979, Odluke i izvještaji 15  
*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 8873/80, odluka Komisije od 13. maja 1982, Odluke i izvještaji 28  
*X. i drugi protiv Belgije*, br. 6837/74, odluka Komisije od 2. oktobra 1975, Odluke i izvještaji 3  
*Xuereb protiv Malte*, br. 52492/99, 15. juni 2000.

—Y—

*Yumak i Sadak protiv Turske* [VV], br. 10226/03, ECHR 2008.

—Z—

*Ždanoka protiv Latvije* [VV], br. 58278/00, ECHR 2006-IV

*Zornić protiv Bosne i Hercegovine*, br. 3681/06, 15 juli 2014.